

Oligarquia, fiscalitat i règim municipal al món urbà de la Catalunya medieval (Cervera entre 1026 i 1430)

Max Turull i Rubinat

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**OLIGARQUIA, FISCALITAT I REGIM MUNICIPAL AL MON
URBA DE LA CATALUNYA MEDIEVAL (CERVERA ENTRE
1026 I 1430).**

Max TURULL I RUBINAT

**Tesi Doctoral dirigida pel
Dr. Manuel RIU I RIU**

**Departament d'Història Medieval,
Paleografia i Diplomàtica.
Facultat de Geografia i Història**

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Barcelona, juny de 1989.

3.4. La morfologia urbana de Cervera al segle XIV

En un capítol anterior ja hem sospesat la importància demogràfica de Cervera dins del conjunt del país. Si des de la generalitat volem arribar al més concret podríem començar recordant que al llarg del segle XIV els documents reials adreçats als centres de població ho fan referint-se a "ciutats, viles, llocs, castells i parròquies" (148). Cervera, que no tenia cap tradició romana, i per tant no va heretar cap títol de ciutat, estava classificada dins les viles catalanes. Això no obstant, alguns textos -no parlem ja de fogatges- transllueixen la importància i el relleu de Cervera: "e com entre los altres lochs seus (del Duc) aquesta vila sia notable e cap de son comdat" (149); el 1388 una lletra de Joan I adreçada als principals nuclis catalans situa a Cervera en cinquè lloc, després de Barcelona, Lleida, Tortosa i Manresa (150). Les referències a la "vila" de Cervera són innumbrables.

3.4.1. L'espai circumdant

Baixant algun graó més, ens adonarem que el concepte de "vila" no és -urbanísticament parlant- unitari. La documentació municipal del segle XIV esmenta conceptes ben diferents: el cor de la vila, els termes, les partides, les "quadres", i la vila en si, també com a espai concret.

Desafortunadament no comptem, ara, amb el material necessari per endinsar-nos del tot en aquest tema. No obstant podem avançar que l'espai regular més extens corresponia al terme. Encara avui existeix el "terme municipal" com a realitat d'administració territorial. I des del segle XIV en endavant tenim constància documental i material de les Creus de terme. Aquestes escultures eren senyals que indicaven, des dels camins on s'alçaven, el terme d'una vila. Aquestes creus també indicaven, segons DURAN i SANPERE, els límits parroquials amb el símbol esculpit de la redempció (151).

Les partides, com avui, ultrapassaven els límits del terme. La partida no era un sol espai que voregés la vila, sinó àrees força desiguals o demarcacions conegudes amb algun nom

-
- 148 AHCC Consells 1388 71r.
149 AHCC Consells 1379 44r.
150 AHCC Consells 1388 71r.
151 DURAN Llibre... 337.

concret (152). La vila, a més de ser un concepte general equiparable a ciutat, poble, etc... també era un espai ben delimitat, i diferent al terme que l'envoltava. Aquesta diferència conceptual es fa evident quan, per exemple el març de 1388, no es permet d'entrar verema als homes de Malgrat i Prenyanosa "ni a la vila ni als termes" (153). És obvi, d'altra banda, que el terme depèn de la vila i la té com a nucli.

Un altre element diferent és el de "quadres". La definició de "quadra" atenent a la partició del territori respondria a un "Districte especial dins el terme d'un castell termenat (i, per generalització, també dins d'una demarcació de jurisdicció reial) centrat en una força, torre o domus (existent o desapareguda), però a diferència de la simple casa obrera amb jurisdicció separada territorialment de "del castell" (154).

Finalment, la fórmula "cor de la vila", cal entendre-la com a extrapolació de "quadra", i en aquest sentit sinònima de vila en tant que espai limitat o concret. Es parla del "cor de la vila" quan es fixen els dies de la verema: uns dies determinats es veremaran les "quadres jussanes i sobiranes" (inferiors i superiors respectivament) i uns altres dies "el cor de la vila" (155).

Reconstruir avui aquesta trama d'espais segons els límits baix-medievals no és fàcil. La denominació de les partides i les quadres es coneix -poc- gairebé només per tradició oral, i està en camí d'anar-se perdent. No sabem, per tant, des de quan una partida i una quadra reben un nom determinat, ni tampoc si els seus límits han canviat amb el temps.

De totes maneres, un coneixement a fons de partides i quadres el precisariem per estudiar la divisió del territori circumdant, i no tant per l'estudi del medi construït. Així doncs, ens centrarem en la morfologia urbana compresa dins els límits del terme, i, sobre tot, de la vila.

152 Agustí CASTELLA I ROCA: "El nom de les Partides de Cervera", Segarra 974 (Cervera, 15 oct. 1984). Josep Maria LLOBET I PORTELLA: "Els noms de les partides del terme de Cervera a mitjan segle XVII", Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey vol. II (Barcelona, 1988), 337-355

153 AHCC Consells 1388 34r.

154 Definició estandard a GEC XII 209

155 AHCC Consells 1395 6v; AHCC Consel's 1332-1333 88v.

Com hem dit abans, les Creus de terme ens indiquen els límits del terme d'una vila. Si fem un repàs de les Creus que avui es conserven -in situ, o al Museu-, i a les documentades per DURAN i SANPERE, podrem fixar els límits aproximats del terme de Cervera. Les Creus conegudes d'època medieval i moderna són les següents (156):

- Creu del Camí de Castelnou (1356)
- Creu del Camí de les Oluges (1380)
- Creu del Coll d'en Fica (1384)
- Creu de Magdalena (1388)
- Creu dels Aurenets (1437)
- Creu de n'Avinyó (1490)
- Creu del Portal de la Vall o de Sant Magi (1528)
- Creu prop de Framenors (1623)
- Creu del Camí de la Ribera del Sió
- Creu dels Trucs (s. XVI)
- (a més d'altres creus de termes de pobles veïns: Torrefeta, la Cardosa, Montcortés i Pallerols).

Els límits de la vila, en canvi, eren molt més precisos ja que l'existència de muralles era un factor que no oferia cap dubte divisori. Com veurem més endavant, no s'ha de pensar, però, que de muralla endins tot era construït, i de muralla enfora tot era camp, bosc, pastura, o erm. L'espai del terme era el que vorejava les muralles d'una vila, i per tant encara era un espai bastant segur pels seus pobladors i pels ramats, ja que penetrar al recinte murallat sovint era fàcil i ràpid.

Algunes notícies indirectes ens ajuden a dibuixar una mica quin aspecte tenia aquest terme. El paisatge agrari és totalment heterogeni. D'una banda trobem referències a molins de moldre blat (157) que aprofiten el curs d'aigua i que entren en clara competència amb la necessitat de regar l'horta. Els documents mencionen l'horta jussana i l'horta sobirana (158). L'una deuria ser la del nivell més baix, tocant el torrent, i l'altra deuria aprofitar algunes planures superiors. També hem documentat l'existència d'arbres fruiters (159), però no s'especifica a quina fruita es refereix. D'altres plantacions conegudes són el safrà (160), i sobre tot els ceps o sarments, o

156 DURAN Llibre... 338-341

157 AHCC Consells 1332-1333 112r, AHCC Consells 1388 48r.

158 AHCC Consells 1388 48r.

159 AHCC Consells 1332-1333 50v.

160 AHCC Consells 1379 54v.

també els mallots, que són camps de vinyes novelles (161). Per fora de les muralles i als termes prop de la vila també hi deuria abundar el bestiar. L'any 1358, per exemple, els carnicers demanaven al Consell de poder tenir llur bestiar dins els termes de la vila (162); el 1362 es prohibeix, precisament, aquell permís (163), i el 1372 tenim notícia que de nou el Consell permet de tenir bestiar en les pastures dels alous del terme de la vila (164). El 1388, en canvi, es parla de conduir les bèsties a fora, i que siguin lligades en terrenys erms (165). En tot aquest tema no hem d'oblidar dues coses: a) que existia una diferència efectiva entre "vila" i "termes" (el 1388 no es pot entrar verema riu a la vila ni als termes), b) i que la zona del davant del Portal de Santa Maria (on avui comença el carrer Major) precisament rebia el nom del "Corral", o "Cap Corral" atenent que allí s'hi podien guardar les bèsties en tant que lloc segur per la proximitat a l'interior de la vila (166). És fàcil de pensar, doncs, que això dels termes de la vila fou un espai que es va modificar amb el temps, a mesura que el recinte fortificat era cada cop superior. El dubte radicaria en tot cas en com els contemporanis van classificar l'espai construït -abans i després de fortificar-lo- del Cap Corral.

En aquests termes hi havia pastures, terrenys erms i era fàcil que s'hi amuntegués la llenya en algunes eres i pellers que estaven "prop les parets e tapies que són en torn les eres" (167).

Finalment, la possibilitat d'un hàbitat dispers dels murs enfora se'ns presenta, per exemple, quan el 1393 es força els veïns de Cervera "(...) per alguns lochs hic ha en torn aci (...)" a pagar a un comissari reial (168).

Un cas a part és el lloc d'Els Comtals, aquell petit nucli que pertanyia al barri de Framenors i que estava allunyat de la vila. Originat a partir de la concessió d'un privilegi del

-
- 161 AHCC Consells 1358 20r; AHCC Consells 1362 11r.
 - 162 AHCC Consells 1358 42v.
 - 163 AHCC Consells 1362 27r.
 - 164 AHCC Consells 1372 20v
 - 165 AHCC Consells 1388 29v
 - 166 DURAN Libre... 315
 - 167 AHCC Consells 1393 89r.
 - 168 AHCC Consells 1393 85r

Comte de Barcelona a vint individus, a finals de segle XII, era un petit centre annexe a Cervera.

3.4.2. Les vies d'accés a la ciutat

Els camins que comunicaven la vila amb d'altres nuclis poblats van tenir una incidència rellevant a l'hora de dibuixar-se la forma d'una vila. Abans hem indicat la importància de la topografia i de la lògica econòmica en tant que factors explicatius de la forma del creixement urbà. Sempre s'ha dit que, muralles enfora, les edificacions s'alçaven a la vora dels camins que partien dels respectius portals.

La documentació municipal esmenta sovint les despeses del Consell en l'arranjament dels camins que donaven accés a la vila. Fets de terra i de pedres, era fàcil que es malmetessin continuament amb les pluges més intenses, tot i la sequera que caracteritza la comarca. El pas de bèsties de tir, de carruatges plens i el tràfec de mercaderies, hi col·laborava activament. El Consell assumia la responsabilitat de mantenir-los en condret perquè les necessitats diàries ho exigien. Encara que no va faltar l'ocasió perquè el cost dels desperfectes es fessin pagar als senyors dels molins com a màxims usuaris, i per tant responsables dels danys (169). Els mateixos textos manifesten la necessitat d'adobar els camins per què hi poguessin passar les bèsties -cosa que indica en quin mal estat podien arribar a estar-, la mateixa gent, i fer practicable el trànsit que s'hi registraria a l'època de verema. Tenir els camins arreglats també incidia en l'assistència al mercat. En alguna ocasió els homes d'Anglesola van queixar-se insistentment en aquest sentit (170).

Els camins que connectaven Cervera amb d'altres nuclis i que hem pogut documentar per aquesta època són els següents (171):

- camí de la Cardosa (1373)
- camí de Montcortés
- camí de Tarroja
- pas de Magdalena (1376)//Camí sota el tros de Magdalena//ponts de Magdalena
- camí del Portal d'Oluja//Camí prop la creu d'Oluja
- pont damunt l'aiguall de Sant Pere
- camí del Pou (1378)

169 AHCC Consells 1388 29r

170 AHCC Claveria 1378 78r

171 AHCC Claveria 1373 26v, 1376 50r, 47r, 29, 1378 91v, 78r, 1379 71r, 1381 93v, 1384 65v

- camí costat de la Curullada Anglesola
- camí vers la torre de Mestre Pere d'Odena (1379)
- camí a la Guardia Lada (1381)
- camí de la Creu cal coll d'en Fica (1384)
- camí de Verdú
- camí de Castellnou
- Portal d'Agramunt (i probablement camí d'Agramunt)

Aquests només són els camins documentats al llarg del s XIV, alguns dels quals coincideixen amb les respectives creus de terme tal com ja hem assenyalat. Possiblement la xarxa de camins interurbans era molt més rica, a part dels que comunicaven entre ells. Molts d'aquests camins són els que segueixen utilitzant-se actualment (172)

El camí principal era el camí Real que venint de Barcelona vorejava el riu per la vall de l'Ondara. Fins 1395 el Consell no va aconseguir una provisió reial segons la qual el dit camí era desviat havent de travessar la vila per retornar finalment a la vall una altra vegada. Els toponims dels carrers, encara actuals, reflecteixen aquesta circumstància. DURAN i SANPERE també indica d'altres camins, parcialment recollits en els documents d'abans.

Un d'ells arrencava de Sta Maria del Camí i arribava a Montmaneu, des d'on es bifurcava a Guissona i a Mas Suau per arribar, aquest últim a Cervera després d'entroncar amb el que venia d'Oluges. En aquest punt convergia també el camí que portava de la Manresana a la Finca del Sio i d'aquí al camí d'Oluges. Un altre camí baixava de Montmaneu i als Hostalets s'ajuntava amb el que procedia de Pavia Talavera Raucó i Sta

172 La xarxa de camins del costat sud de la vila segons ens indica Agustí CASTELLA, partia des de les immediacions del convent de Sant Francesc. El més important dels duia a Pubinat passant per Montpeó. Un altre des de Montpeó i Mas Ramon duia a la Sisquella i entroncava amb el camí de Rocafort que va cap a Granyena. Però cap a Granyena s'hi acostumava anar sortint del portal de Sant Cristòfol per la Mare de Deu del Camí i a través de dues bifurcacions per Gramuntell i per Vilagrasseta. Els camins del nord també poden conèixer-se en l'actualitat. El més important era el que partia del Jot dels Aubins per anar cap al Canós Montcortés Aranyó i Agramunt. Aquest camí es creuava amb un ramal que venia de la muntanya a l'alçada de la Curullada (topònim que prové de cruillada) i en direcció a Tarragona. A més hi ha l'actual camí de Tordera, el de la Cardosa cap a Tarroja o Sedó, el de Castellnou per mas Solsona, el de les Oluges que segueix cap a Manresa i el de Vergos.

Coloma de Queralt per arribar a Cervera pel Camí de la vora del riu (173).

Finalment, i pel que al nostre període, el Consell de Barcelona va promoure activament a mitjan segle XV un bon camí que unís Barcelona i Cervera, i des d'aquí cap a l'Urgell, Lleida i l'Aragó, a fi i efecte d'assegurar unes vies de comunicació idònies pel proveïment de blat a la gran ciutat (174).

3.4.3. Muralles, torres i portals

Abans hem parlat del castell i de la primera estructura en vila closa, que al passar els anys fou desbordada urbanísticament. Ara descriurem el complex defensiu format per la muralla, les torres i els portals que donaven accés a la vila. Deixem per més endavant el nucli del castell, ó el que en quedava d'ell al s. XIV.

a) muralles:

La vila closa del segle XII estava formada per la part del darrera de les cases arreglades al llarg d'un eix longitudinal que era el carrer Major. El creixement demogràfic de la vila i la desaparició d'aquells perills immediats d'origen senyorial va fer que poc a poc s'edifiqués fora d'aquell recinte auto clos. En aquest sentit pot dir-se que pels volts del segle XIII la vila no estava seriosament emmurallada.

La primera notícia que no coneix de muralla la va difondre CARRERAS CANDI. Sembla ser que el 1274 Jaume I concedia a Guillem de Ratera un pati davant el Portal dit del Corral, i que aquest pati afrontava amb el mur i la via pública (175). De manera que el Portal Mitjà -a l'alçada aproximada del Carreró de les Bruixes- hauria perdut la seva vigència, i el Portal més avançat era el del Corral o de Sta. Maria, on avui comença el carrer Major. El pati que concedia Jaume I era un solar buit que tocava al mur. Per tant la defensa no consistia només amb els murs de les cases sinó que també havia construït de mur sol. Poc després, el 1285, el perill d'una guerra contra la creuada pontifícia, va motivar al rei a insistir en la fortificació de la

173 DURAN Llibre .. 61-62

174 CARRERE Barcelona 1380-1462.. I, 361

175 ACA Reg Can 20, 215r. Francesc CARRERAS CANDI. Diari de la Guerra à Cervera des del 1462 al 1465 (Barcelona, 1907), VII

vila, i exhortava a les autoritats locals a excavar valls i alçar murs, la qual cosa deixa de manifest la feblesa dels anteriors:

"Paciaris et probis hominibus et universitati Cervarie. Rogamus et mandamus vobis quatenus incontinenti operemini et fortificatis villam Cervarie construendo ibidem vallos, muros et alia opera quod ad tuitionem et salvamentum dicti loci cognoveritis utilia forma ad cognitionem vestrum paciariorum et aliorum proborum qui ad hoc comuniter sint electi.." (176)

Després d'aquestes notícies ja no trobem més referències documentals fins ben entrat el segle XIV. Abans ja hem formulat les nostres hipòtesis sobre el procés de creixement urbà que afectà el Cap Corral. Però probablement el més tèrbol és fixar l'abast de les muralles -si n'hi hauria, i com eren- fins que Pere III els dona l'embranchida definitiva. Quina densitat constructiva tenia la zona del Cap Corral i valorar si era rendable fortificar-la són interrogants que intentarem desvetllar.

El cas és que bastant aviat, el 1332, existia ja el Portal d'Agramunt i el d'Oluja (177). La seva ubicació en aquests moments no deuria ser diferent de la d'anys després quan tenim més elements identificadors. El Portal d'Agramunt estaria al cap de l'actual carrer Combat, i el d'Oluja on ara hi ha el brollador. L'existència de Portals delata, òbviament, l'edificació de murs de defensa. Per tant podem dir que a començaments del s. XIV trobem el Portal de Sta. Maria o del Corral, i també els dos esmentats. El Cap Corral, molt identificat o no, i bé o malament, ja estava clos dins d'un recinte murallat el 1332; diferent, però, al de la resta de la vila (ex-vila closa)

Coetàniament a aquests fets no hem trobat documentació respecte d'altres Portals, que amb tota seguretat ja estaven oberts. Per tant, més que fer un seguiment estricte de la cronologia documental dels portals, que seria incerta, ens cenyirem a indicar aquells moments particularment interessants, i, sobre tot, dissenyar l'estructura global de les muralles, torres i portals de Cervera al segle XIV.

Els esdeveniments polítics i militars de mitjan segle XIV entre Castella i la Corona d'Aragó van tenir una especial

176 ACA Reg Can 57. 149r. CARRERAS Dietari de la Guerra...
VII-VIII

177 AHCC Consells 1332-1333 16r. 19r.

transcendència pel que fa als dispositius de defensa de les principals ciutats catalanes. El regnat de Pere III s'ha caracteritzat, entre d'altres coses, per les tensions i els enfrontaments a diferents nivells. Potser el que va afectar més directament l'estructura urbana de ciutats com Cervera va ser la guerra amb el rei Castellà Pere I, declarada evident el setembre de 1356 (178). La crisi s'aguditzà el 1358, i la primera reacció local fou revisar a fons el recinte murallat, tancar bé tots els racons, fer portes, barreres, etc... (179). A partir d'aquest moment l'obra dels murs sembla tenir una activitat inacabable, de la qual en tindrem notícies per molts anys. La dèria defensiva tenia justificació: les Grans Companyies o Companyies Blanques que amenaçaven pel nord vers 1360; la presència de les tropes "aliades" del comte de Trastámara; la nova ofensiva castellana de 1362, que provocà la reunió urgent de les Corts Generals de Montsó l'any sobre; la campanya de València el 1365; i les dificultats addicionals a la Mediterrània (180).

Però a més a més d'aquesta amenaça externa, sovintegen els episodis d'accions virulentes amb Senyors de la rodalia més o menys pròxima. El setembre de 1362 els paers redacten un llistat d'obres per millorar la defensa (181); el 1366 es continua fent petits treballs als murs i a les valls (182). Sembla que l'activitat constructiva feu un salt qualitatiu a partir de 1368. Amb aquesta data s'enceta una sèrie documental amb la comptabilitat de l'obra dels murs, i també aquest any 1368 apareix gravat en la dovella central de l'arc del Portal de Sta. Maria, substituint probablement un d'anterior. L'any sobre mort el rei castellà i es detura momentàniament el procés edificador (183). L'any 1372 detectem tensions pel nomenament de la capitania de l'obra, cosa que torna a deturar l'activitat, tot i que l'obra dels murs es beneficiava, aquell any, de 24 000 sous procedents de la venda d'algunes imposicions (184). El 1375 es procedia a fer un pont llevadis davant del Portal de Santa Maria, al mateix temps que l'alçament de la muralla continuava endavant. Probablement es tractava d'un mur força consistent, com sembla insinuar-se, el 1378, quan es diu que un piquer esta fent els

-
- 178 TÀSIS Pere el Cerimonios 65 66
- 179 AHCC Consells 1358 20v DURAN Llibre 45
- 180 TÀSIS Pere el Cerimonios 63 101
- 181 AHCC Consells 1362 30r
- 182 AHCC Consells 1366 11r
- 183 DURAN Llibre 48
- 184 AHCC Clavera 1372 42v

merlets del mur que voreja el convent de dominics (185). Però aquestes obres ja eren de revisió o acondicionament d'estructures fetes de feia temps. De 1378 fins 1383 els volums de claveria revelien una quantitat considerable de mencions sobre reparacions. Ara aquí ara allà no es para d'adobar desprendiments, esqueixes, cadafalcs, portals, ponts... (186). Aquest mal estat generalitzat va arribar al punt crític el 1383, quan preveient-se un avalot intern hom podia entrar i sortir de la vila de dia i de nit amb total impunitat. Sembla que la situació no se solventà, ja que el 1388 es reproduïxen les referències d'aquell mal estat. El mes de gener, després d'un combat protagonitzat pels Cirera, algun membre del Consell expressava:

"per tant com la vila es tant mal closa e tant mal murada e tan oberta que tot hom que mal façe se'n pot anar no tant solament per un loch, mas per molts (...)" (187).

Els paers van prendre, o almenys així ho expressaren en el Consell, totes les mesures necessàries per evitar el deteriorament dels murs (l'aigua del clavegueram es menjava els fonaments de les torres) i per adobar els desperfectes (188). Un altre remei aportat fou el de cedir les torres a particulars a canvi de que garantissin llur conservació (189). Les notícies de 1393 van totes adreçades a la recerca de recursos financers que permetin de continuar unes obres que, segons la comptabilitat conservada, s'havien iniciat feia vint-i-cinc anys. A l'obra dels murs s'hi destinaven els ingressos en concepte de deutes al Consell, i malgrat l'esforç humà que representaren, com es veu a la documentació comptable, només s'hi treballà a embranzides, dictades per l'existència o no de metàl·lic amb que pagar el personal (190). Segons DURAN i SANPERE, l'obra dels murs va acabar el 1406, però el Cap Corral encara no era clos del tot

185 AHCC Claveria 1378 55r

186 AHCC Claveria 1378 69r v, 73r, 1379 87r, 90r, 1381 60r; 1383 59v, 64v, 74v, 91r.

137 AHCC Consells 1389 22r

188 AHCC Consells 1388 30v, 57v, 54v

189 AHCC Consells 1388 30v

190 AHCC Consells 1393 24r, 35v, 35r, 73v, 91v

ni el 1410 (191). La Guerra Civil que s'apropava tornaria a donar protagonisme al recinte de la muralla (192).

b) portals:

La idea de Portal en un recinte medieval aviat ens evoca una obra més gran i important del que en molts casos deuria ser. No s'han conservat dibuixos i imatges dels Portals de Cervera; només un que comprèn el de Santa Maria i una part de la muralla.

Però les referències documentals de l'estat material de la muralla ens fan pensar, en general, amb portals bastant modestos i austers en la construcció. El Portal dels Pous, del que encara en queda algun vestigi, pot ser un exemple de com podien ser els altres. El mateix nom que es dona al passeig del "Portalet" sembla indicar la preexistència, d'un portal de petites dimensions, el del final del carrer Mare Janer. Una reproducció del Portal de St. Cristòfol, refet i arreglat, però, amb les guerres carlines, dona la mateixa impressió (193).

La relació de Portals amb les variables de noms els segles XIV-XV i les dates de les primeres referències documentals que no de construcció, és la següent (194)

- Portal d'Agramunt (1332), del Miracle, o dels caputxins
- Portal d'Oluja (1332), o de les Verges
- Portal de la llenya del [] fins els predicadors (1358)
- Portal de Santa Maria (1368), o de la Cadena
- Portal de Tarroja (1373): vid d'Agramunt
- Portal de la Vall (1376)
- Portal de l'abeurador (1378), dels cuirassers, de St. Cristòfol
- Portal de Montserè (1378), del Pou, o dels Pous
- Portal del pla d'en [] (1381)
- Portal de la barbana prop de casa d'en Rius (1385)
- Portal Nou (1411)

191 DURAN Llibre 51

192 CARRERAS Dietari de la Guerra

193 CARRERAS Dietari de la Guerra 97

194 Els portals acompanyats de data els hem documentat directament. Les altres denominacions i els altres portals els esmenta DURAN Llibre 44, 46, 48, 52, 55, 62 i 65. AHCC Consells 1332-1333 16r, 19r, 1358 21r, 1373 30v, Claveria 1376 80r; 1378 69r, 1378 73r, 1381 50r, 1385 68v. També [GARCIA, GUARDIA] Veure l'ahir 9, i CARRERAS Dietari de la Guerra... 103.

- Portal d'en Castellort (1411) o de l'Hospital
- Portal (del pou de Montserè: vid. de Montserè)
- Portal (dels cuirassers: vid. de l'abeurador)
- Portal Mitjà
- Portal de la Pedrera, o del Call, o d'Agramuntell
- Portal (de la Coma d'en Vilagrassa, o d'en Rius: vid. Barbacana)
- Portal (dels Pous: vid. de Montserè)
- Portal de la Barbacana

La identificació de tots els Portals i la seva localització en un plànol actual està dificultada pel fet de rebre un mateix lloc diferents noms. Alguns casos no ofereixen dubte. DURAN i SANPERE, que tanta atenció dedica a qüestions d'urbanisme, n'identifica un grapat. Quan existeixen punts de referència clars la tasca és fàcil, però no sempre és així. A més, si insistim en la consulta a l'autor anterior ens trobem no sols amb denominacions diferents sinó també desplaçades en el temps.

La referència imprecisa de 1358 respecte unes portes de l'alberg d'en Pere Canut "al Portal de la llenya del [] fins els predicadors" ens deixa amb la incertesa si es tracta realment d'un Portal, i en cas afirmatiu, quin era. La menció als Predicadors és insuficient. Però observant el plànol de síntesi de portals ens adonem que des del Portal dels Pous fins el de la Vall, passant per darrera de Montserè, no n'hem documentat cap. És estrany que a la vora del Castell no hi hagués algun portal, i aquest podria ser, -és pura hipòtesi- el de la menció referida.

El Portal de Tarroja sols l'hem trobat un sol cop l'any 1373, i l'hem associat al d'Agramunt atenent la direcció que cal prendre per anar-hi.

El Pou de Montserè, Montserè, i els Pous (que encara es diu avui) era fàcil que fossin una mateixa cosa

Un portal dit de la Barbacana que no especifiqués res més duna a dubte, ja que l'estructura de la muralla de Cervera compta amb dues barbacades. La indicació que estava prop de la casa d'en Rius va empènyer CARRERAS CANDI a localitzar el Portal d'en Rius on avui hi ha el passeig del portalet, nom força expressiu. Això no obstant aquest mateix autor assenyala l'existència d'un Portal de la Barbacana, a seques, que localitza on avui comença el carrer Nou i on encara és visible. La reconstrucció gràfica d'aquest portal i del de Santa Maria, amb la presència de quatre torres, es resultat d'haver viscut el seu enderrocament l'any 1858 i de la memòria dels mes vells d'aquell moment (195). Per la seva part, DURAN i SANPERE localitza

l'obertura d'aquest Portal de la barbacana l'any 1423, obert pels veïns a espatlles del Consell local (196). I el plànol de Beaulieu del s. XVIII ratifica també el que hem dit.

Del Portal del Pla d'en [] és gairebé impossible dir-ne res amb tan poca informació.

Del Portal Nou, DURAN i SANPERE només en diu que és a Framenors. Segons un plànol de Beaulieu una "Porte neuve" està en el lloc que assenyalen. Per tot això no l'associem amb el de la barbacana al carrer Nou.

Pel que fa al de la pedrera, del Call, o d'Agramuntell els topònims ens el localitzen al Cap Corral, i aproximadament en algun punt per darrera de l'actual edifici de la universitat; prop del Call jueu i també en disposició de dirigir-se a la pedrera, que podrien ser les Forques. Agramuntell, en canvi, podria ser un antropònim, ja que al poble amb aquest nom s'hi va per la ruta de Granyena des de la banda del Portalet

Si revisem de nou el plànol de síntesi ens adonarem d'una segona absència: no hem fixat cap portal des del de Sant Cristòfol fins el de la Barbacana i l'Hospital de Berenguer de Castellort, ja al Cap Corral Caldria preguntar-se si no n'hi hagué un a la barbacana a l'alçada de la Costa Companyia. La reflexió de la muralla en aquest punt, el sentit dels carrerons perpendiculars, i la manca de més sortides en aquesta zona, fa que plantegem la hipotètica existència d'un altre Portal

c) torres:

Per acabar amb el recinte murallat abordarem per sobre el tema de les torres que es trobaven al llarg del mur defensiu. De fet, l'existència de Portals de vegades també implicava la de torres. Però això no sempre era així. Cal creure que havia més torres de les documentades

La relació de torres de que tenim notícia és la següent (197):

- El conjunt del Portal de Sta Maria (1375)
- torre de la porta de la Vall, prop barbacana (1376)
- torre Fesa (1411)
- torre d'en Moros (1411)
- torre del Llorer (1411)
- torre Nova (1411)

196 DURAN Llibre 52

197 AHCC Llibre de l'obra dels murs, 1374. Claveria 1376
50r; DURAN Llibre 52

- torre del miracle (1411)
- torre cantonera devers les Verges (1411)
- torre de na Maciana (1411)

Respecte del Portal de Santa Maria, sabem que el 1375 s'hi començaren les obres per fer un pont llevadís que salvés el desnivell entre el carrer Major i el Cap Corral. La imatge que il·lustra la portada del volum de l'Obra del mur de 1374 ens delata que en aquell moment ja existiren un parell de torres, una a cada banda del portal, i que després eren seguides d'un mur amb merlets. Allò que no sabem, però, és l'origen exacte de les torres. Tot i que el més probable és que es remuntin a 1368, data gravada en la dovella central de l'arc del Portal. No deixa de ser significatiu que el 1379 i de nou el 1383, calgui fer algunes petites reparacions a la torre del Portal en alguns cadafalcs que queien (198)

De la torre del Portal de la Vall se'n comença a parlar el 1376, i dos anys després sabem que un piquer feia els merlets de la muralla des de predicadors fins la dita torre. Pel que sembla aquest Portal també comptava amb un pont que li donava accés, documentat el 1379 i el 1383 quan calgue reparar-lo (199)

Dins la lògica de la construcció militar era comú que la muralla i els portals anessin precedits d'una fosa o una vall que calia salvar amb un pont. No sabem si tots els portals tenien aquesta característica. Ho hem constatat al de Sta Maria, de la Vall, i també en un portal que no identifiquem "al pla d'en []" el 1381 (200)

La resta de torres, datades el 1411, ens les refereix DURAN i SANPERE sense indicar procedència documental (201). En el mateix plànol dels Portals dibuixem també les torres segons les notes que hem apuntat

CARRERAS CANDI, en la seva obra publicada el 1907, encara ens mostra la topografia dels vestigis de torres enrunades a la banda de sol ixent. N'assenyala quatre sense que estiguin acompanyades de cap portal, les mateixes que actualment han estat objecte de reconstrucció a la part d'orient

198 AHCC Claveria 1379 87r 1383 59v

199 AHCC Claveria 1376 80r 1378 55r 1379 90r 1383 64v

200 AHCC Claveria 1381 60r

201 DURAN Llibre 52

3.4.4. Places i carrers

La trama viària de la vila al segle XIV deuria canviar poc de l'aspecte que oferia fins fa molts pocs anys -i encara avui- el casc medieval. En general l'estructura de les cases, estretes, fondes i amb la botiga o obrador a sota on hi trafiqueja una població especialment pagesa, és vigent als nostres ulls (i probablement per molt poc temps)

Les notícies més antigues sobre carrers i places són de començaments de segle XIV, i, excepcionalment, de finals del XIII. Ja hem explicat abans la nostra hipòtesi respecte la formació de la vila. Ara pretenem reproduir sobre un plànol actual la xarxa de carrers i places que es manifesten en els documents, i fer un treball de camp reconeixent els respectius llocs

A més a més de les referències -poques- que ens donen els volums de Consells, claveria, privilegis, etc la font més important pel nostre propòsit és la sèrie de llibres del Manifest. L'anotació dels béns dels veïns es classificava per quaters, i a la vegada per carrers o zones dins de cada demarcació. A més de facilitar-nos noms de carrers, el text també ens indica aproximadament on eren localitzats, o, si més no, a quin quarter pertanyien

Pel que fa a carrers tenim documentats els següents (202) (el numero indica la localització en el plànol)

- carrer de Sant Amanç (1291)
- carrer de la pexera (1307)
- carrer de l'hort (1333)
- carrer de l'abadia (1366) Montserè 1
- carrer del Born (1374) Framenors
- carrer de Sant Francesc /2/
- carrer de Barcelona /3/
- carrer de l'abeurador (1375)
- carrer del raval de St Antoni (1378) /4
- carrer de Sant Joan (1382) Plaça 5
- carrer Nou (1393) /6/

I quant a zones més o menys delimitades, trobem aquestes (203)

Fora Portal d'Oluja (1340) Cap Corral /7

202 AHCC Gremis 1291 1v Consells 1332 1333 100r, Manifest M 1366, FM 1374, FM 1375, M 1378 P 1382 Consells 1393 24r

203 AHCC Manifest CC 1340 P 1352 M 1366 CC 1369 FM 1374, M 1378, P 1382

- dins " " " " " "	/8/	"	"
- Fora Portal d'Agramunt	"	"	/9/
- dins " " " " " "	"	"	/10/
- bassa del Corral	"	"	/11/
- coma d'en Vilagrassa (1352)	"	Plaça	/12/
- Hospital de Sant Joan	"	"	/13/
- Grasses de Jaume de Vall	"	"	"
- Fora Portal de Vilanova	"	"	/14/
- dins " " " " " "	"	"	/15/
- fora Portal de la Vall (1366)	"	Montserrat	/16/
- davant Sant Antoni (1369)	"	Cap Corral	"
- Portal de Santa Anna	"	"	"
- Vilalba (1374)	"	Framenors	"
- Grasses de Roqueta	"	"	"
- Abeurador	"	"	"
- buarda sota el Castell (1378)	"	Montserrat	"
- vall de Roncau	"	"	"
- vall de Buidassacs	"	"	/17/
- fora Portal de la Vall	"	"	"
- raval de Sant Antoni	"	"	"
- dins Portal Mitjà (1382)	"	Plaça	/18/

Ben poca cosa podem dir respecte d'aquests pocs carrers que hem documentat. Mentre, no acaba de sortir a la llum el treball de toponímia urbana anunciat per Albert TURULL, ni tampoc la documentació emprada no és gaire rica en aquests aspectes. Una vegada més hem de raure als volums del Manifest. La quantitat de taxacions de béns de veïns de cada carrer ens pot indicar aproximadament la seva magnitud.

Però una cosa és certa: el carrer no tenia el sentit d'un límit precís, ni tampoc era una estructura unitària i homogènia. La prova és que el recull de taxacions es classifica per àrees i no estrictament per carrers. D'altra banda trobem l'exemple del carrer de Barcelona, una part del qual es comptabilitza al quarter de Montserè, i una altra al de Framenors.

Per tenir una idea aproximada de la fiabilitat de l'estructura actual del casc medieval hem comptat els habitatges d'alguns carrers i ho hem contrastat amb el número de taxacions del manifest al mateix carrer. Obviament hi ha hagut canvis importants. Enderrocs, noves edificacions, compres-vendes i fusions etc.... D'aquest contrast no en pretenem treure cap conclusió determinant, sinó només un indicatiu de l'estat actual.

barri	carrer	any	taxacions	vivendes actuals
FM	Barcelona	s. XIV	88	55
	St. Francesc	"	18	23(carrer+raval)
		"		16 (costa)
	St. Francesc	1374	52	39 (tot)
	Barcelona	1374	68	55
	Barcelona	1375	70	55
M	Buidassacs	1378	39	37
	Abadia	1378	38	3
P	Hospital St. J.	1352	18	2
	(c/Sabat.)			

Respecte de les places tenim un xic més d'informació, ja que el seu ús públic i comercial els va donar un relleu especial. No en va gairebé sempre que es parla de plaça és per referir-hi les activitats que s'hi fan. Els textos es refereixen a les places amb el nom del seu ús, o de la seva antiguitat, d'igual manera que els carrers es coneixen pel nom d'algun personatge il·lustre que els habita, o per l'ubicació d'algun edifici singular. Arreu és fàcil trobar places que conserven el topònim medieval: plaça del mercadal, plaça del blat, plaça de l'església, plaça Major, plaça nova o plaça vella. El fet de rebre una mateixa plaça més d'un nom pot dur a confusions.

La primera plaça que trobem en els textos, a començaments de setembre de 1332, rep el nom de "Plaça Vella"(204).

La segona referència d'alguna plaça data del desembre del mateix any, quan un dels quaters es coneix amb el nom genèric de "la plaça"(205). La partició de la vila en quaters, però, datava de l'any anterior. La denominació de plaça Vella sembla indicar l'existència d'una altra de més nova. La localització de la plaça Vella ens planteja dues hipòtesis ben diferents l'una de l'altra. La primera. La plaça Vella és allí on tenia l'alberg que s'havia cremat un tal Pere Balaguer. Un individu amb aquest mateix nom l'hem localitzat en el llistat d'una talla com a veí que habitava al carrer de l'abeurador, en el

204 AHCC Consells 1332-1333 25v.

205 AHCC Consells 1332- 333 44v

barri de Framenors (206). Aquest mateix document esmenta el "quarter de Framenors e lo pla de Sen []" (207). Si relacionem aquestes notícies podem formular la hipòtesi que on avui hi ha la plaça de Sant Cristòfol en aquell temps podia haver-hi existit la "plaza veyla". Si aquesta hipòtesi es confirmés caldria reconsiderar el caràcter perifèric que sembla donar-se al barri de Sant Francesc, i creure que al llarg del segle XIII, i potser abans, aquesta part de l'estructura urbana estava més avançada. En aquest sentit, i insistim en el caràcter hipotètic de la base, l'existència del camí que anava de la vall cap al castell i la vila va tenir una considerable importància; i el creixement a la vora d'aquesta via fora tan potent com el d'entorn al carrer Major. Aquestes construccions que voregen Sant Cristòfol són properes a l'horta i als camps, però en canvi estan més allunyades del castell i l'església

La segona hipòtesi per localitzar la plaça vella consisteix en considerar que, "de facto" però no "de iure", l'activitat econòmica i la vida social es desenvolupava al voltant del que avui és la Plaça Major. Aquesta seria "la plaça" per antonomàsia, la que dona nom a un quarter. Mentre que la plaça que havia estat centre vital en un temps anterior, i on malgrat tot, encara s'hi venia el blat, aquella era la plaça Vella. Aquesta denominació fruit de la pràctica real i quotidiana, va ser institucionalitzada l'any 1356 per privilegi reial. En favor d'aquesta segona hipòtesi, compartida també per DURAN i SANPERE, cal afegir que el toponim "plaça vella" es recolleix els anys 1366 i 1378 en els volums de Manifest del quarter de Montserè

El més probable, doncs, és que la plaça Vella es localitzi davant el convent de Sant Domènec. Si ens fixem en el plànol de corbes de nivell ens adonem que existeix una zona plana i espaiada entre el turó de Montserè i l'altiplà on hi ha el carrer Major. Aquesta zona estava entre l'església i el castell, i al bell mig del camí que es desviava de l'eix central vora la vall i el riu per pujar a la vila i tornar-la a abandonar. Certament estava situada en un lloc clau en el primer desenvolupament urbà (s. XII-XIII). És la zona compresa dins el quarter de Montserè

Efectivament, el 12 d'agost de 1356 Pere III concedia un privilegi confirmant l'acció empresa pel batlle, paers i

206 AHCC Manifest s. XIV 21r (en realitat més que no un fragment d'un Manifest del segle XIV, nosaltresensem que es tracta dels fragments d'una talla de començaments d'aquest segle, però no un Manifest tal com el presenten els altres, ja que no hi ha valoracions de béns, sinó només quantitats en diners)

207 Ibidem 7v.

prohoms de canviar l'emplaçament de la descàrrega i venda del blat. Si fins ara es feia probablement a la Plaça Vella, després de l'acció de les autoritats locals i del privilegi reial, s'indica:

"(...) quod omnia blada que ad dictam villam deportabuntur per vendendo per quospiam exoneretur de cetero et vendatur publice in platea maiori dicte ville scilicet a domo sive hospicio Bernardi Castell usque ad capud carnicerie ipsius ville eidem platee annexe sive contigue (...)" (208)

D'aquest text en deduïm el següent:

- La plaça per antonomàsia es correspon en la realitat i en la "oficialitat".
- Es parla de plaça major en tant que espai més ample que l'anterior.
- La necessitat de més espai per la venda i descàrrega de blat ens indica un increment del creixement urbà i l'activitat econòmica a Cervera deixant inservible l'espai utilitzat fins aleshores.
- L'existència d'una plaça annexa a la major. Podria tractar-se de l'espai situat davant l'entrada a l'església de Santa Maria, tant a l'accés principal al temple -amb un espai avui molt reduït- com l'accés subsidiari, més ample i també més proper a la plaça Major.

La decisió de canviar el lloc central de venda de blat la va prendre el Consell el 2 d'agost de 1356 (el privilegi està datat el dia 12 del mateix mes) (209). Els textos municipals d'aquell dia fan referència tant a Plaça Major ("zo es, del cap de la carniceria tro l'alberch que fo d'en Bernat Castell"), com a plaça "dels sarters" (o sators?) referint-se potser als sastres.

Malgrat ser la plaça per antonomàsia, aquest espai va rebre noms diferents. A més a més de plaça Major també hem trobat la denominació de "Plaza Nova davant lo cluquer" l'any 1360 (210), i la Plaça del Blat, el 1393 per exemple (211). L'ús comercial d'aquesta plaça està fora de dubte. Els motius que van empenyer en canvi el 1356 són prou evidents. D'altres notes

208 AHCC LP 1356 agost 12. 85v 86r

209 AHCC Consells 1356 59r-60v

210 AHCC Clavera 1360 51r

211 AHCC Consells 1393 10r

aïllades confirmen aquest extrem. El 1360: "comprar claus per senyalar e partir los obradors e taules que volien fer e vendre en lo pati de la plaza Nova davant lo cluquer" (212); el 1362 es prohibeix de tenir cap bèstia a la plaça on es ven la fruita (213). També cal pensar que fou en aquest espai ample a la vora de l'església on se celebrà el mercat setmanal; almenys el 1393 s'indica que els dies de mercat el Consell hi posarà mesures oficials del blat (quarters) a disposició de tothom (214).

Igualment, la plaça, el carrer Major i d'altres colindants s'omplien de mercaderies en època de fira, com veurem més tard (215). De fet, la plaça i el carrer Major foren el centre vital i econòmic de la vila -amb la celebració de mercat-fins fa ben poc temps (216)

Però a mesura que passaven els anys i la vila creixia, va prendre importància el raval nou, o Cap Corral. Aquella zona, amb una certa entitat pròpia deuria esdevenir com un segon centre. L'any 1369 ja documentem una plaça de l'Om (217), i el 1388 el Consell ordena que les taules de joc regentades per forasters hauran d'ubicar-se "en la plaça mayor o en aquella del Corral" (218).

És molt probable que aquest espai en forma de plaça existís amb anterioritat a les dates indicades. DURAN i SANPERE assenyala que l'església de Sant Miquel -que també donava nom a la plaça- fou edificada el 1362. Encara avui coneixem la plaça amb el nom de Sant Miquel, on hi desembocaven els dos calls i s'hi localitzava el "costell" (219). La denominació de plaça ens manifesta que no es tractava només d'un espai pla i ample, sinó que comptava amb un complex construït que l'encerclava i el tancava i li donava les característiques pròpies d'una plaça.

212 AHCC Claverna 1360 51r

213 AHCC Consells 1362 24r

214 AHCC Consells 1393 10r

215 AHCC Claverna 1360 94v, 1376 86-90

216 El 1792 s'observa la temptativa d'alguns veïns de traslladar a la plaça de Santa Anna el mercat de grans, canem i llenya (PEDROS Crònica del Carrer Major 25)

217 AHCC Manifest CC 1369

218 AHCC Consells 1388 54r

219 DURAN Libre 331-334

3.4.5. Edificis singulars

Arribats a aquest punt, seria fàcil caure en la temptació de centrar l'atenció en tots i cada un dels edificis singulars que intervingueren en la morfologia de la vila al segle XIV. Però si aquest capítol dedicat al medi construït vol tenir un caràcter introductor i no monogràfic, haurem d'esmerçar-nos en donar una visió general al tema i remetre'ns a la bibliografia existent.

Els autors vuit-centistes, narratius i descriptius, ja van donar notícia dels principals monuments de la vila. La visió directa del seu objecte artístic d'estudi compensava de vegades, el rigor científic de la metodologia en la rcerca. Una vegada més tindrem amb DURAN i SANPERE l'historiador de l'art que ens servirà de complement imprescindible a la documentació original. Després de fixar els orígens documentats de cada construcció ens remetem a la seva obra per seguir-ne l'evolució.

Els principals edificis singulars documentats que configuren la imatge de la vila són els següents:

- s. XI Torre o castell (220)
- s. XI Sant Pere el Gros
- 1111 Casa de l'Ordre de l'Hospital
- s. XII Església de Sant Bernat
- 1147 Església de Sant Martí
- 1235 Església de Santa Maria
- 1235 Convent de Sant Francesc
- 1235 Església de Sant Nicolau
- 1235 Església de Santa Magdalena
- 1278 Hospital de Sant Antoni
- 1318 Convent de Sant Domènec
- 1328 Hospital de les Onze Mil Verges
- 1332 Sala de la Paeria
- 1337 Hospital de la Plaça
- 1349 Capella de les Onze Mil Verges
- 1355 Hospital d'en Calp
- 1356 Hospital de la Vall
- 1356 Hospital del Corral (o de la Misericòrdia)
- 1362 Convent de Sant Agustí
- 1362 Església de Sant Miquel
- 1373 Convent de Santa Clara
- 1376 Església de Santa Catanna
- 1376 Església i hospital de Sta. Maria del Miracle
- 1393 Hospital de Berenguer de Castellort

22L La idea més aproximada de com degué ser el castell al segle XIV ens la dona Andrés YMBERNON VILA, inventario del Castillo de Cervera. Fecha ano 1482 (Lleida, 1952) Pot veure's també Els castells catalans VI (Barcelona, 1979)

a) esglésies i convents:

La referència més antiga -tret de Sant Pere el Gros (221)- d'alguna església a Cervera data de l'any 1147, i serveix, precisament, per confirmar-ne l'existència anterior. Sembla que en aquell temps l'església de Sant Martí havia passat a l'advocació de Santa Maria (222). Com ja hem dit, encara es conserva alguna resta material d'aquella construcció romànica on després s'alçaria el gran temple gòtic.

Sembla que aquest mateix segle XII existiria una església dedicada a Sant Bernat dins la torre de la Casa delmèra de Santes Creus a Cervera (223).

Fins mitjan segle XIII no tenim noves notícies d'esglésies i convents. Segons el testament de Joan de l'Hospital el 1235 (224), es posa de manifest l'existència de sis edificis religiosos, als quals es beneficiaren de les seves deixes testamentàries:

- l'obra de Sta. Maria
- l'obra de St. Francesc
- St. Pere el Gros
- St. Joan de Jerusalem
- St. Nicolau
- Sta. Magdalena

El conjunt de Sant Domènec se situa a començaments del s. XIV. El 1318 el rei Jaume II els llurava uns terrenys propers al castell (225), que no foren definitivament edificats fins 1362 en començar-se l'església (226) que entrà en funcionament com a

221 GARRABOU "Sant Pere Gros..."

222 Jaime VILLANUEVA: Viaje literario a las iglesias de España (València, 1821), IX 12.

223 DURAN Llibre... 316

224 DURAN Llibre... 213

225 DURAN Llibre... 203

226 AHCC Consells 1362 20r

mínim deu anys després, en reunir-s'hi el Consell de la Paeria (227).

L'any 1349 se situa la capella de les Onze Mil Verges, on circumstancialment s'hi instal·laren les monges clarices (228) fins que comptaren amb un edifici propi el 1373. El 1362 començava a alçar-se l'església dedicada a Sant Miquel al raval de Sant Antoni i tocant a l'Hospital de la Misericòrdia (229), i també l'església i convent de Sant Agustí (230).

Finalment, una processó per paliar la sequera el 1376 passava, entre d'altres llocs, per Santa Catarina, Sta. Maria del Camí, i el Miracle (231).

b) Hospitals

La casa de Sant Joan de Jerusalem, de l'Orde de l'Hospital, data dels primers anys del segle XII, essent una casa delmera en els primers temps, i convertint-se en hospital més tard, amb un patrimoni considerable al segle XIII (232)

L'Hospital i Església de Sant Antoni Abat és obra de finals de segle XIII, i sembla que lloc de pas en l'estada de reis per aquesta vila (233).

L'Hospital de les Onze Mil Verges va ser fundat per Domènec Aguilar l'any 1328 i va perdurar, com aixopluc de pobres, fins començaments del segle XV (234) Com a mínim des de 1349 comptava també amb una capella del mateix nom

D'altres hospitals amb nom propi són l'Hospital de la Misericòrdia, prop de l'església de St Miquel (235), i

-
- 227 AHCC Consells 1372 38v
 - 228 DURAN Libre 219
 - 229 DURAN Libre 334
 - 230 DURAN Libre 334
 - 231 AHCC Clavera 1376 53v, DURAN Libre 64
 - 232 DURAN Libre 119
 - 233 DURAN Libre 44,209 211
 - 234 DURAN Libre 223
 - 235 DURAN Libre 332

l'Hospital de Berenguer de Castellort que va tenir diferents emplaçaments des de la fundació l'any 1393 (236).

D'aquestes notes telegràfiques se'n desprèn aviat que només l'Hospital de Sant Joan no estava al Cap Corral. Això no obstant, la documentació refereix poc explícitament d'altres centres hospitalaris distribuïts per tots els quaters com si es tractés d'un servei social. L'any 1337 es menciona l'hospital de la Plaça, el 1355 el d'en Calp; i el 1356 s'anomenen, en el Consell, procuradors per la Casa de Magdalena, i els Hospitals del Corral, de la Plaça i de la Vall (237). La documentació no ens permet d'associar ni dissociar l'hospital de la Plaça amb el de Sant Joan; el del Corral amb els de Sant Antoni i les Onze Mil Verges; i el d'en Calp amb alguns dels citats. Sigui com sigui, però, sembla que els hospitals es concentraren al quarter del Cap Corral, el que era més espaiós i més airejat, tal com pertocava a una institució sanitària (238). Si considerem que "la Vall" es refereix al mateix espai que Montserè, com de vegades passava (239), només la zona de Framenors estava desassistida d'Hospital.

c) L'església de Santa Maria de Cervera

Una atenció especial mereix el cas de l'església de Santa Maria, tant per la seva transcendència urbanística, com social i econòmica (240).

Com ja hem avançat, les primeres referències documentals ens traslladen al segle XII. Tot sembla indicar que

236 AHCC Consells 1393 18r; DURAN Llibre 332, 227 i ss.

237 AHCC Clavena 1337 32v; 1355 57v; Consells 1356 36r.

238 EIXIMENIS va posar de manifest la importància de la ventilació de la ciutat a l'enumerar "Les especials bel·leses de la ciutat de València" a Regiment de la cosa pública

239 AHCC Consell: 1332-1333 42v

240 MUMFORD, Lewis: La Ciudad et. la Historia (sus orígenes, transformaciones y perspectivas) 2 vols. (Buenos Aires, 1966); Georges DUBY: Le temps des cathédrales L'art et la société 980-1420 (Paris, 1976); David JACOBS: Los constructores de catedrales en la Edad Media (Barcelona, 1974); Lynn WHITE, JR Medieval technology and social change (Oxford, 1962); J GIMPEL Les bâtisseurs de cathédrales (Paris, 1958); Salvador CLARAMUNT, "El Arte en la Baja Edad Media Occidental como exponente de una nueva mentalidad", Acta historica et archaeologica Mediaevalia 1 (Barcelona, 1980), 133-142

l'advocació a Sant Martí, en una petita església on avui hi ha el temple, va deixar pas a la de Santa Maria la primera meitat de segle XII.

En la butlla confirmatòria del papa Urbà II de les possessions de Ripoll el 1097 ja apareix "in castro Cervarie ecclesiam Sancti Martini" (241). L'any 1147, i dins la jurisdicció de l'abat de Ripoll, es menciona "in castro Cervarie parrochiam Sancti Martini, quae nunc est Mariae". VILLANUEVA considera que és en aquest moment quan començà la construcció d'un temple nou, i que, per tant, no només es va canviar l'advocació religiosa:

"El citado señor Marqués de Capmany congetura que la mudanza del titular pudo nacer de que para el templo actual se tomó en el siglo XII una capilla contigua, donde se veneraba una imagen de Nuestra Señora llamada de las Sabinas, por las muchas que producía el colladito pequeño donde estaba (...). Como quiera que sucediese esta mudanza, lo cierto es que el templo se fue construyendo lentamente desde el siglo XII hasta mucho después del XIV (...)" (242)

Havent-se perdut el fons documental de Ripoll que afecta els primers segles de l'església només ens resten aquestes notes de la historiografia passada. D'altra banda, DURAN i SANPERE tampoc no va poder precisar els orígens, i es limita a dir-nos, referint-se als fons documentals de Cervera i Vic, que "uns i altres, però, només ens ofereixen documentació seguida a partir de la catorzena centuria quan ja l'església de Cervera havia sofert una profunda transformació i s'estava bastint segons una planta nova... Fou començada l'obra per l'absis, a principis del segle XIV.." (243).

El cert és que no sabem amb exactitud quan començà la construcció del temple actual. Probablement els arquitectes i historiadors de l'Art podrien aportar consideracions interessants. Però la magestositat del temple, que l'aproxima formalment a una catedral i no a una església parroquial, ens fa pensar que la major part de l'obra fou desenvolupada els segles

241 VILLANUEVA Viaje literario IX 11 12. Petro de MARCA Marca Hispanica sive limes hispanicus, hoc est, geographica & historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis, & Circumjacentium populorum (Paris, 1688), 1300. VIII

<42 VILLANUEVA Viaje literario IX 15

243 DURAN Llibre 130

XIII i, sobre tot, XIV, d'acord amb la capacitat econòmica de la vila. Això no nega, no obstant, que les obres per fer una nova església damunt Sant Martí comencessin ben aviat. Es prou sabut que la construcció d'una catedral gòtica podia ben bé allargassar-se dos segles, i més (244).

La informació documental de primera mà ens arriba la primera meitat de segle XIV. Segons la sèrie de visites pastorals del bisbe de Vic, a Santa Maria de Cervera hi havia el 1334, com a mínim, quatre capelles, amb possibilitat que realment ja n'hi hagués més en aquella època (245). Aquestes capelles i les que s'hi anaren afegint han estat prou ben historiades per DURAN i SANPERE com perquè sigui innecessari d'insistir-hi (246).

Durant tot el segle XIV trobem a la documentació municipal referències constants a l'obra de l'església de Santa Maria. La primera d'elles és de 1337, al mateix temps que s'evidencia que es continua fent ús de l'edifici en construcció (247). Que coexistien les obres amb la pràctica religiosa -i no religiosa- es posa de manifest altres vegades. De fet, però, no deixa de ser significatiu que fins 1358 no es consagn l'altar Major (248). Quatre anys després, l'agost de 1362, el Consell es reuneix a Santa Maria (249). Sembla deduir-se que l'església apareixia en un estat avançat d'unes obres que continuaven

La construcció de capelles que es venien a confranes particulars és prou clara durant la segona meitat de segle XIV. A finals de 1373, per exemple, un particular s'ofena a fer una capella darrera l'altar major, per la qual pagaria de 20 a 25 lliures censals, i alguna deïxa per l'obra general. Abans d'acceptar, el Consell consultà si el retaule i el pati de l'església en sortien perjudicats (250). Un tracte semblant

244 Il·lustratiu i senós és el treball de MACAULAY Nacimiento de una catedral (Ed Timun Mas, Barcelona)

245 Eduard JUNYENY "Visites pastorals a Cervera" Cuadernos de arqueologia e historia X (Barcelona, 1967), 221-245

246 DURAN Llibre 129-156

247 AHCC Claverna 1337 26v, 29v

248 AHCC Consells 1358 19v, VILLANUEVA Viaje literario IX 18

249 AHCC Consells 1362 25v

250 AHCC Consells 1373 32r

s'establia amb Ramon Serra el 1379 per ubicar la seva sepultura, els senyals i un retaule en la capella dita de Sant Martí (251). Els 50 florins que pagaria Ramon Serra s'utilitzarien en materialitzar definitivament un projecte que venia d'uns anys enrera: les reixes (252). No sabem si anaven destinades a protegir l'accés al temple, a les capelles, o envoltaven l'altar Major. Però efectivament al mateix temps que es donen indicis d'activitat constructiva, també en trobem una interromput: el 1376 cal fer adobar uns bancs que s'havien fet vells (253), i el 1388 cal un baci per a captar "a la obra de Sta. Maria del qual acapte sie adobada la església que esta fent vergonyosament es plou tota tantost com plou" (254).

La qüestió de les campanes i el campanar és un punt i a part dins la història de l'església de Santa Maria. Hem trobat moltes notícies referents als "senys" que s'hi instal·laren, i tot i que el tema no deixa de ser força interessant, de moment el deixarem per dedicar-nos-hi íntegrament en una altra ocasió. Allò que si centra la nostra atenció ara és intentar fixar el moment i les circumstàncies de l'alçament del cluquer o campanar.

És fàcil adonar-se de la particularitat arquitectònica del conjunt format per l'església, el campanar i la Paeria. El campanar de Santa Maria no es troba ni en el centre de la planta, ni davant de la portalada, ni en cap lloc simètric, sinó en un costat i gairebé damunt de la Paeria.

Que l'església comptà des de ben aviat amb alguna mena de campanar és innegable. La funció horària i informativa dels senys era bàsica. L'any 1358, sense anar més lluny, el Consell ens indica el contingut d'algun toc de les campanes (255). Dos anys després se'ns confirma que un cluquer està en construcció (256), la qual obra fou acabada abans de 1373, parlant-se "del pati on es lo cluquer de la església maior" (257). Es tracta del campanar definitiu que coneixem avui? Una nota de 1380 pot dur-nos a confusió: per l'obra del cluquer fou necessari enderrocar uns albergs, als propietaris dels quals la vila els feia en censal

-
- 251 AHCC Consells 1379 19v
 - 252 AHCC Consells 1377 22r, 1379 29v.
 - 253 AHCC Claveria 1376 53v
 - 254 AHCC Consells 1388 52r
 - 255 AHCC Consells 1358 20r
 - 256 AHCC Claveria 1360 81v
 - 257 AHCC Claveria 1373 13r

anyal (258). És tracta d'una expropiació recent, d'aquells anys? o bé el recent és el pagament del censal? Molt probablement el campanar de 1360 no és el mateix que el posterior. L'agost de 1379 els senys ja eren dalt del cluquer, i el Consell decidia de foradar la volta per tal de poder-los tocar des de cobert (259). En quin cluquer s'havien instal·lat aquests senys? Per tenir una referència d'un campanar molt semblant al de Cervera i en una localitat pròxima, direm que el 1391 s'estava treballant en el campanar de la Seu de Lleida, i que el coronament de la torre s'efectuava encara el 1397 (260). Ni VILLANUEVA ni FRANQUESA GASOL poden precisar els dubtes que plantejem. L'últim fins i tot dóna la data de 1321 per indicar la continuïtat de les obres (261), data probablement errada ja que fa esment als quaters, els quals no foren establerts fins 1331

En definitiva no tenim sinó notícies aparentment contradictòries. El 1360 encara no hi ha un cluquer acabat; el 1373 es parla del pati on hi ha el cluquer; el 1379 es fan forats a la volta (de l'església, o del cluquer?) per tocar els senys; el 1380 sabem que ha calgut -o bé va caldre, que és diferent- enderrocar uns albergs per alçar el campanar, el 1381 es torna a fer referència a aquells censals "que la vila fa cascun any" als propietaris de les cases enderrocades, i el 1383 quatre manobres treballen al cluquer per acondicionar els senys que no podien tocar. És possible que s'alçés un campanar de 1380 fins 1383? El cert és que és molt ràpid. Només ens cal pensar amb lleida, que amb més recursos financers van tardar un mínim de sis anys. Desgraciadament haurem de deixar, de moment, el tema inacabat.

Finalment farem esment a l'aspecte de la finançació de l'obra. La perllongada duració de la construcció es va deure a la minsa finançació amb que comptà el projecte. No hem documentat partides substancials de diner. Tots els ingressos comptabilitzats són d'origen municipal, i sovint més residuals que no constants i regulars. El poc volum dels diners que s'hi destinaren, amb la grandiositat del temple, explica que la vila només veié acabada l'obra el segle XV

258 AHCC Clavera 1380 68r, 1381 27v

259 AHCC Consells 1379 29v

260 Josep LLADONOSA Història de Lleida (Tàrrrega, 1972), I 503.

261 Josep FRANQUESA GASOL Anales de Cervera (Lleida, 1892) II 31

Les partides "pressupostàries" que hem documentat són les següents (262):

- 1337 1000 sous del pes dels molins
- 1356 1/2 del censal de la caritat
- 1350 3520 sous del pes dels molins
- 1373 1/2 del ban de l'ordinació de prohibició de jurament
- 1377 allò que guanyin de més els carnicers respecte el fixat
- 1388 - recapte i bací, suprimint les partides destinades al bací dels pobres, de la candela, dels hospitals, i de la caritat.
- ban quan els paers fan tard al Consell (12 d.)

Probablement existí una font regular d'ingressos, però no deixa de ser significatiu que es dediquin a l'obra partides tan insignificants com algunes de les relacionades. D'altra banda cal pensar que la construcció, també a càrrec del municipi, de les muralles defensives, va entorpir bastant l'avanç de l'església de Santa Maria. Al fons municipal de l'AHCC -era el Consell qui va dur la iniciativa de la obra- no s'hi troba cap sèrie de comptabilitat com la de l'obra del mur, i els volums de claveria tampoc no transllueixen una activitat gaire febril

d) La Faeria

Les característiques formals o arquitectòniques i funcionals les estudiem conjuntament en un epígraf més endavant al qual remetem al lector per a que es faci una imatge millor del conjunt monumental de la vila al segle XIV (263)

3.4.6. Altres punts de referència no monumentals

A més a més dels edificis singulars, alguns dels quals hem anat localitzant, la vila compta amb d'altres punts de referència que també contribueixen a donar-li la imatge que té.

Com venim fent en aquest capítol, lluny d'extendre'ns-hi ens limitarem a fer-ne una relació i localitzar-los en l'espai quan sigui possible.

Aquests punts són els següents (264):

262 AHCC Clavera 1337 36v; Consells 1356 32r, Clavera 1360 57v; Consells 1373 12v, 1377 33r, 1388 60v, 16r

263 Vid V 4.1.2 d'aquest mateix treball

264 Montserrat SANMARTI Los libros del Manifest de Cervera. 1490 (Tesi llicenciatura inèdita, Dep. H² Medieval. U.B.; Barcelona, 1972), 45 Juan CANELA SOLER: Los libros del

- Pou a la Plaça de l'Om (1329)
- bladeria (1333) (a la plaça del blat?)
- Deu forns estesos per la vila (1333)
 - Fom de l'abeurador
 - " de la pexerz
 - " d'en Ratera o d'en Pere Martí
 - " de Vilanova
 - " de Montserè
 - " de la Plaça
 - " d'en Vinet
 - " de la bassa
 - " de la Vail
 - " d'en Cahorci
- molí draper al lloc d'un antic molí (1333)
- bassa dels tres molins (1333)
- pou a prop del pati de Framenors (1333)
- safraneria (1358)
- els pous (1358) (vora portal dels Pous)
- bassa del Corral (la dels tres molins?)(on al s. XVI s'hi construí la Universitat)
- costell (a la plaça de l'Om)

3.5. Els "quarters" i la divisió administrativa de la ciutat

La partició de la vila en districtes o quaters és un fet que trobem documentat en les teories urbanístiques del segle XIV. Francesc EIXIMENIS, que va viure entre 1330 i 1409, va teoritzar i justificar la partició dels centres urbans en quatre parts. La partició responia a criteris administratius tal com veiem a l'explicació que en fa en el Dotzè Crestià quan indica "quina forma deu haver ciutat vella o be edificada". Segons pregona el mateix EIXIMENIS, i referint-se a les ciutats catalanes, indica que

"per consegüent la ciutat aquella hauna quatre quartons principals, ço es, quatre parts; e cascuna part podria haver plaça gran e bella, e en cascuna part podria estar qualque notable gent especial"

Repetidament fa servir el mot quarter per anomenar cada una d'aquestes quatre parts en que és dividida la ciutat a efectes

Manifest de Cervera (Lérida) del año 1476 (idem) AHCC Consells 1332-1333 109r, 49r, 15v, 79r, 101v DURAN Llibre 44 AHCC Consells 1358 17v. DURAN Llibre 333

administratius (265). Això no obstant, EIXIMENIS no va inventar res, sinó que es va fer ressò de la realitat del moment, ja que trobem documentada l'existència dels quaters a Cervera a partir de 1331 (266), data del Privilegi concedit per Alfons III el Benigne amb la intenció de canviar el sistema d'elecció en el règim municipal cerveri. En aquest sentit és ben clar el pergami a que ens referim: "(...) que sie feyta enaxi que feyta partió de la dita vila en IIII parts (...)" En la documentació posterior, pertanyent als anys 1332 i 1333 s'utilitza constantment el nom de quaters en català (267), i "quarterii" en llatí en els formulismes necessaris quan cal elegir un nou Consell (268).

També a Tàrraga, en aquest cas Pere III el Cerimoniós, es va instaurar el 1342 el sistema dels quaters com forma per elegir el Consell de la Vila, substituint l'elecció per "mans" i "jurats" (269).

Però aquesta partició tan clara en quaters de Cervera i Tàrraga no l'hem trobat documentada com a norma general en d'altres llocs (270). Va ser molt usual elegir els càrrecs municipals atenent a l'origen social dels candidats. Les tres "mans", també teoritzades en EIXIMENIS (271), eren el patró a partir del qual procedir a nomenaments i designacions. A finals de segle XIII Tarragona comptà, durant un temps, amb quatre jurats, la qual cosa sembla un indicati que l'elecció s'hagués

265 EIXIMENIS Crestà..., 188 (edició HAUF)

266 AHCC Pergamins 29, 1331 setembre 13; Publicat per CANELA, TURULL "Tres pergamins.."

267 AHCC Consells 1332-1333 10v.

268 AHCC Consells 1332-1333 44v.

269 AHCT Pergamins 38, bossa 1, Llibre de Privilegis III 54r.

270 Barcelona i Lleida també van ser dividides administrativament en quaters, a més a més d'en parròquies; però aquesta partició ideal de la vila no va tenir aplicació a l'hora de conformar políticament el Consell municipal Cf. Francesc CARRERES CANDI: Geografia General de Catalunya. Ciutat de Barcelona (Barcelona, s/d); vid també Maria Teresa VINYOLÉS I VIDAL: La vida quotidiana a Barcelona vers 1400 (Barcelona, 1985), 43-44; i per a Lleida, Rafael GRAS Y DE ESTEVA: La Pahena de Lérida. Notas sobre la antigua organizacion municipal de la ciudad. 1149-1707 (Lleida, 1909)

271 EIXIMENIS Dotzé.. i Regiment...; però pot veure's amb molt més deteniment al cap III 1. d'aquest mateix treball

pogut celebrar per circumstàncies electorals, extrem, però, que no s'explicita en absolut (272). La reinstauració de la Paeria a Balaguer el 1311 també ens aboca a pensar que existiren els quaters, ja que el Consell era format per 4 paers i 20 consellers. Amb la insaculació de 1501 s'introduí el sistema de mans, però abans tampoc no es parla expressament de quaters (273). On la divisió administrativa ciutadana apareix força clara és a Lleida. Hi ha senyals que per 1313-1314 l'òrgan executiu municipal el formaven quatre paers, procedents de les diferents parròquies: dos de la de Sant Joan, un de Santa Magdalena i un altre de Sant Llorenç. La reforma de 1386 introduí modificacions, contemplant-se les "mans" i també les parròquies, que havien augmentat en cinc, afegint-s'hi Sant Martí i Sant Andreu (274). En aquest cas tampoc no es parla per res de quaters, però en canvi sí que s'evidencia una partició de l'espai amb intencionalitat administrativa. De fet, aquest tipus de divisió territorial interna és conseqüència de l'estructura institucional de que gaudeix un municipi. La forma de Paeria comporta l'elecció per circumscripcions, la qual cosa fou característica de la Catalunya Nova, i en especial a Cervera, Tàrraga, Lleida, Balaguer i Agramunt.

D'aquesta manera, tant Cervera com a Tàrraga, la vila resta idealment dividida en quatre parts, que són clarament un instrument d'intervenció administrativa, ja que totes les eleccions dels més variats càrrecs i responsabilitats es fan seguint el criteri de representativitat per quaters

Certament és difícil de proposar quins van ser els límits i abast de cadascun dels quaters. La documentació escrita conservada a l'arxiu no és massa explícita en aquest sentit. Això no obstant, i considerant les referències indirectes de les fonts a l'abast, llencem aquesta partició hipotètica que caldrà verificar oportunament.

El quarter de Cap Corral és el que sembla més definit. En una ocasió s'anuncia que va des "del Portal Mitjà amunt". El quarter de Montserè també té poques variants. Sovint trobem "Montserè" i no res més, altres vegades va acompanyat "de les vals", i en una altra ocasió sens diu que va "de les vals e de Monserè ab son compliment". El quarter de la Plaça se'l delimita d'aquesta manera: "item al segon quarter, zo es saber del Portal

272 Josep Mª RECASENS *La ciutat de Tarragona II* (Barcelona, 1975), 177

273 Pere SANAHUJA *Historia de la ciutat de Balaguer* (Barcelona, 1965), 261-262

274 Rafael GRAS Y ESTEVA *La Paeria de Lérida* (Lleida, 1909), 32-34.

Mitjà tro al cantó d'en [] za Guàrdia". De totes, és el més especificat, potser perquè és el més cèntric i, per tant, envoltat d'edificacions, el que té més punts de referència. En una altra ocasió trobem, referit al mateix quarter, "in quarterio intus portale medianum dicte ville de platea et ville nove et ceterorum vicorum dicte quarterii". L'últim quarter és el que presenta més noms diferents a llarg del text, i el delimita així: "item del quart quarter, zo és del carrer de Barchinona e de l'abeurador ab sos crets"; malgrat tot, el nom que rep en la part en llatí és el de "Ceboleria", i s'hi afegeix: "dicte quarterii de la ceboleria et de vico de Barchinona e de l'abeurador" (275).

Però la denominació més usual fou la de Montserè, Plaça, Framenors i Cap Corral.

Malgrat el nostre deficient coneixement dels límits de cada quarter, sembla lògic que els contemporanis tingueren present amb precisió a quin unitat pertanyien. La congregació dels cinquanta prohoms electors o compromissaris de cada quarter per triar consellers i paers, o bé la reunió dels d'una circumscripció per escollir determinats representants, obliga a saber a quin quarter es pertany. També a efectes fiscals (les talles les plegava un cullidor diferent a cada quarter) la delimitació deuria ajudar a la conscienciació. Un altre factor que incidi en aquest sentit fou l'organització del Manifest en la taxació dels béns dels veïns. Classificats per quarters, els béns declarats apareixen subdividits en carrers. De manera que si abans havíem intentat fixar els quarters per punts de referència ara podem fer-ho atenent als carrers i zones que contempla el Manifest. Tot això, és cert, implica que l'autoritat municipal si que tenia clar fins on arribava cada quarter, una altra cosa diferent és la percepció del fenomen per part del poble.

Els carrers i zones pertanyents a cada quarter al llarg del segle XIV segons els volums del Manifest són els següents.

- Quarter de Montserè (1366-1378-1382)
 - . Plaça Vella
 - . carrer de l'abadia
 - . fossar
 - . cap del carrer de Barcelona
 - . fora del Portal de la Vall
 - . buada sots el castell
 - . vall de Roncau
 - . vall de Budassacs

- Quarter de la Plaça (1352-1366):

- . coma d'en Vilagrassa
- . Plaça
- . carrer de l'Hospital
- . grasses de Jaume de Vall
- . fora Portal de Vilanova (1356)(1382)
- . dins Portal de Vilanova (1356)
- . dins Portal Mitjà (1382)
- . carrer de Sant Joan (és el de l'Hospital?)

- Quarter de Framenors (s. XIV 1374 1375)

- . Framenors i Pla de []
- . Vilalba
- . carrer del Born
- . carrer de Sant Francesc
- . abeurador
- . carrer de Barcelona
- . Graus de Roqueta
- . Graus de Rossell
- . Pexera
- . Vergós de la Ribera

Quarter del Cap Corral (1340-1369)

- . Fora del Portal d'Oluja
- . dins del Portal d'Oluja
- . bassa del Corral
- . fora del Portal d'Agramunt
- . dins del Portal d'Agramunt
- . carrer davant de Sant Antoni
- . Plaça de l'Om
- . dins del Portal de santa Anna

Amb aquesta relació classificada i les referències esmentades podem elaborar un plànol amb la partició aproximada dels quarts que no variarà molt del que ja varem confeccionar fa un temps (276)

La confecció d'aquest plànol precisa algunes observacions

- considerem Portal de Vilanova el mateix que Portal Mitjà. Fins aquest punt l'espai deuria ser més densament construït identificant-se amb la vila closa de segles anteriors. Més enllà de Portal Mitjà l'espai era ample i poc edificat com ho prova

276 Max TURULL RUBINAT. El regim municipal de Paeria Cervera 1331-1333. Dinàmica social i política (Lleida, 1986), 159

que s'hi instal·lessin monjos agustinians, a la recerca sempre de llocs apartats i tranquils. Ni que la situació canviés la segona meitat del s. XIV, i sobre tot en fer-se la muralla de Pere III, és fàcil que perdurés la denominació popular i també la limitació del quarter. De fet, el 1356 es parla de fora i dins de Portal de Vilanova, i el 1382 de fora de Vilanova, i de dins de Portal Mitjà, que de fet és complementen i probablement és exactament el mateix.

Pot dir-se que s'aprecia una lleu diferència entre la limitació del Cap Corral de 1332 i de després. Primer es deia "del Portal Mitjà amunt", i a la segona meitat de segle el quarter de la Plaça surt ja del Portal de Vilanova. No obstant, un fragment de 1332 que ja hem reproduït, dóna peu a reflexionar els límits del quarter de la plaça. Segons aquell, aplega "intus portale medianum dicte ville de Platea et ville nove et ceterorum vicorum dicte quarteri" (277). Qu'n sentit tindria repetir la menció al Portal Mitjà i a la Vilanova? Se'ns ocorreix pensar si per "ville nove et ceterorum vicorum" no es refereix al creixement cap a Framenors, però aquesta hipòtesi perd pes quan ens adonem que el carrer de Barcelona, per ex. pertany indubtablement a Framenors. Per tant, continuem pensant que la "ville nove" a què es refereix és el creixement lineal del carrer Major amb la direcció al Cap Corral

- El quarter de Montserè compta amb el cap del carrer de Barcelona. Ja que el fossar - i per ell entenem l'actual carrer sebollera - formava part de Framenors, semblava coherent que el cap del carrer de Barcelona s'identifiqués amb el que avui és carrer de Montserè, que no és ni més ni menys que la continuació del carrer de Barcelona que arrenca de Sant Cristòfol i puja tota la costa passant per darrera Sta Maria. De fet és una apreciació perfectament susceptible de canvi.

- Com pot veure's hi ha un gran nombre de carrers no identificats, que de ser-ho ajudarien a limitar molt millor els quarters. Particularment ambigu ens queda el primer tram de carrer Major venint de Sta Anna, i la zona de la costa de Sant Cristòfol, carrer Sant Bernat. La part paral·lela al carrer Major a sol ixent pot considerar-se del quarter de la Plaça, i també la de Ponent. En aquesta hem identificat carrer de l'hospital o de Sant Joan amb l'actual carrer de Sabater, o bé el començament del d'Estudivell, per la proximitat amb la casa que fou hospital de l'Orde de Sant Joan.

- Efectivament no hem aconseguit fixar amb nitidesa els quarters, i en especial les parts de contacte entre ells. Probablement un estudi continuat dels volums del Manifest dels segles XV i XVI oferiria nova llum a la qüestió.

La delimitació dels quarters no es va fer de forma arbitrària, sinó que responia a una lògica o estructura subjacent. DURAN i SANPERE ha parlat de l'expansió de dues viles noves: una per influència de Framenors i vora l'horta, i una altra per la pressió del convent de Sant Domènec. Igualment ha posat de manifest la idea de l'existència de tres nuclis militar-defensius: el Castell i l'àrea de Montserè, la vila vella fins el Portal de Santa Maria, i el Cap Corral amb muralla pròpia (278). En el fons, aquestes unitats "de creixement" no s'allunyen tant del que foren els quarters. Montserè agrupava les edificacions més properes al Castell i també la vall de Sant Domènec; la Plaça comprenia el que havia estat vila closa; Framenors el creixement a la vora del carrer de Barcelona i cap a la vila nova de Sant Francesc; i Cap Corral el nucli dispers que avançava més enllà de cert punt del carrer Major.

De fet, aquest de Cap Corral era el quarter amb més personalitat. Fins que no comptà amb muralla pròpia el Cap Corral eren les construccions bastides fora el nucli murallat, en els ravals que seguien les vies de comunicació, cap a Agramunt, i cap a les Oluges. Prova d'aquesta particularitat pot ser el cas de 1377, quan el Rei donà dret als veïns d'aquella zona a disposar de 600 ll. dels ingressos de les Imposicions municipals per tal de finançar l'obra del raval de Sant Antoni (279)

Un cas a part és el de Vergós de la Ribera, els veïns del qual llogaret, a pocs quilòmetres de Cervera, eren comptabilitzats a tots els efectes, dins del quarter de Framenors.

Finalment, una altra zona diferenciada era el call jueu. Aquesta comunitat, com era norma, vivia segregada de col·lectiu cristià, i això es reflectia també en l'estructura urbanística. Poca cosa podem afegir sobre la localització del call que no l'hagi publicat DURAN i SANPERE (280). L'existència d'una comunitat jueva a Cervera es remunta com a mínim al segle XIII, moment en el qual Jaume II autoritzava l'ampliació dels límits del call jueu. Però sembla que aquest creixement no fou efectiu fins el regnat d'Alfons III, qui el 1328 concedia un privilegi on precisava els detalls de l'ampliació (281). Amb aquesta, el call comptaria dos carrers el call sobirà (el més

278 DURAN Llibre .. 33, 41, 14-15

279 AHCC Consells 1377 23r, 27r.

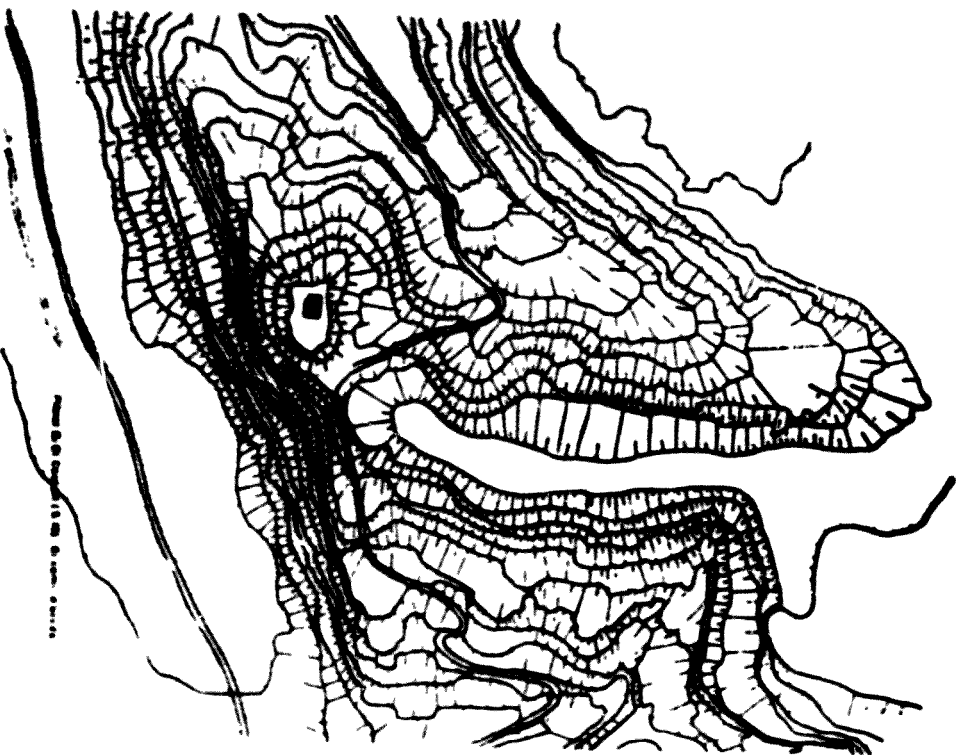
280 DURAN Llibre.. 345-384

281 DURAN Libre .. 349-350

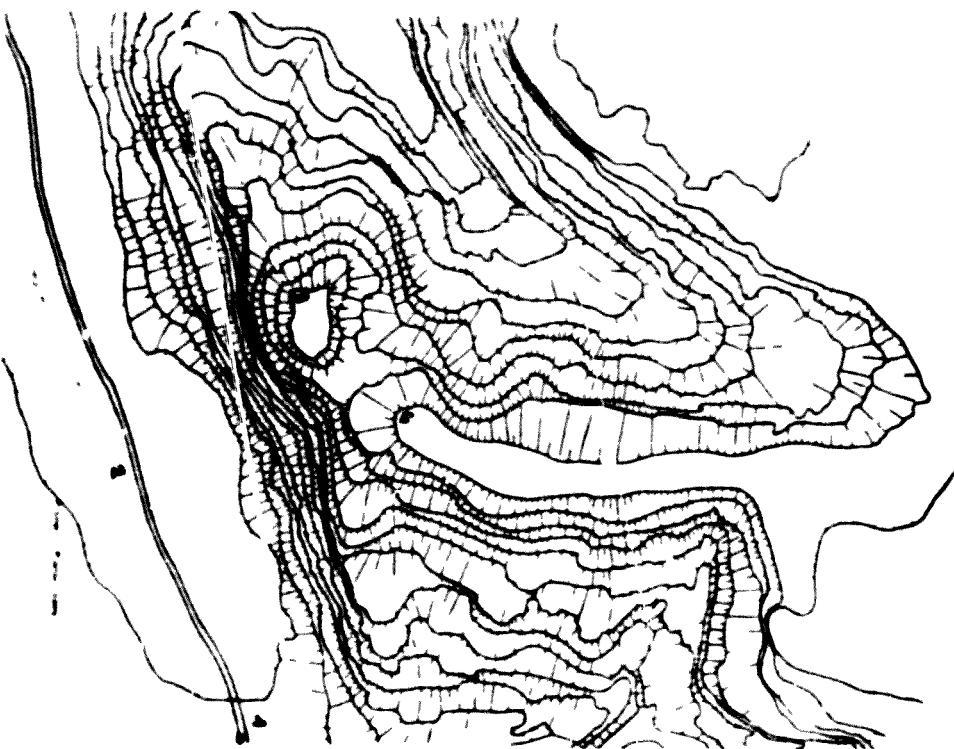
antic), i el call jussà, o carrer del vent, que feia cantonada a la plaça de l'Om, o de Sant Miquel.

Aquest creixement es va traduir, segons RUBIO i LLUCH (282) en l'existència d'una escola de jueus ja l'any 1323, encara que la seva col·laboració i creixement fou posterior a aquesta data i anterior a 1385, moment en que coneixem un cens dels seients que tenia i el preu que costaven. Per tant, aquells dos carrers paral·lels, tancats en els extrems, formaven el Call jueu. Aquesta forma persistí tot el nostre període, tot i que en èpoques de crispació social -1391 en especial- fou necessària la intervenció reial per garantir la propietat de les cases als jueus que les regentaven.

282 RUBIO I LLUCH "Notes sobre la ciència oriental a Catalunya en el XVIè segle" EUC lll (Barcelona, 1909), 390. ACA Reg Can 182, 9r.

Planol II: El Castell (a. XI), El camí d'escoda.

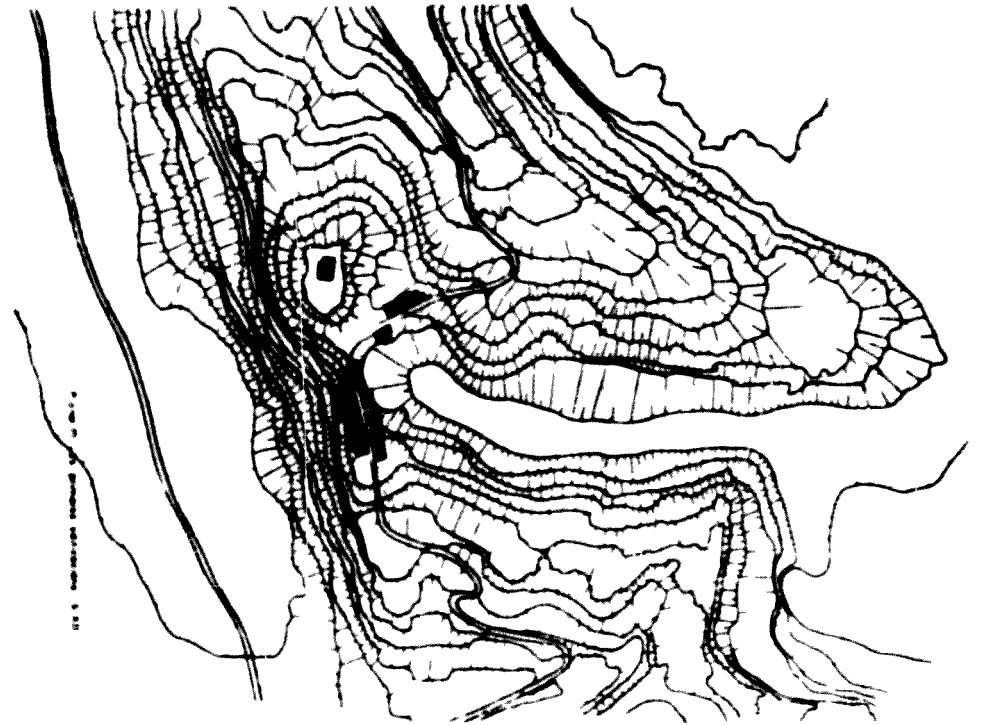

Planol I. Planol topogràfic

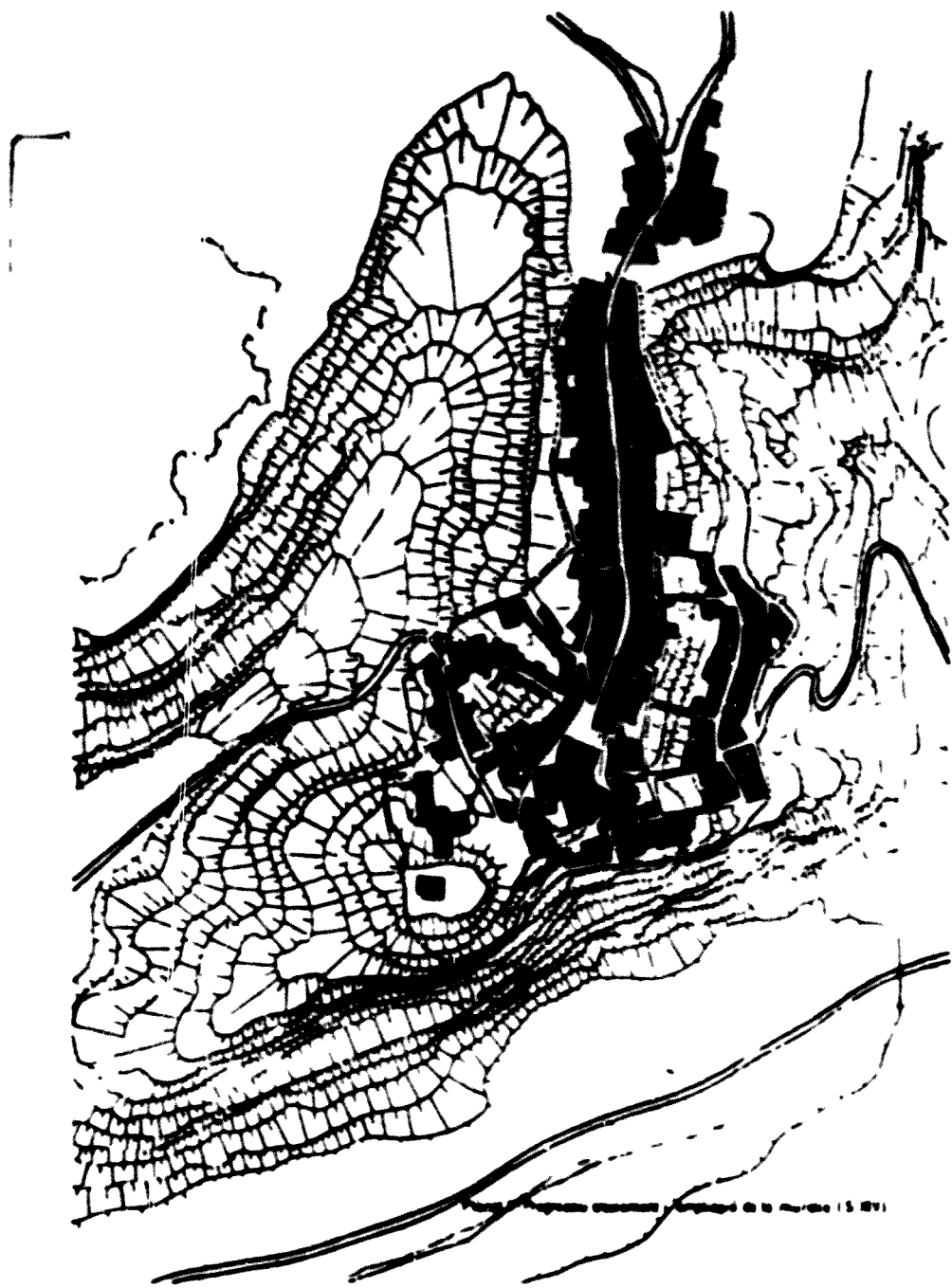
- 1 Camí Real
- 2 Riu Ondara.
- 3 Turó de Montserè
- 4 Coll de les Savines.

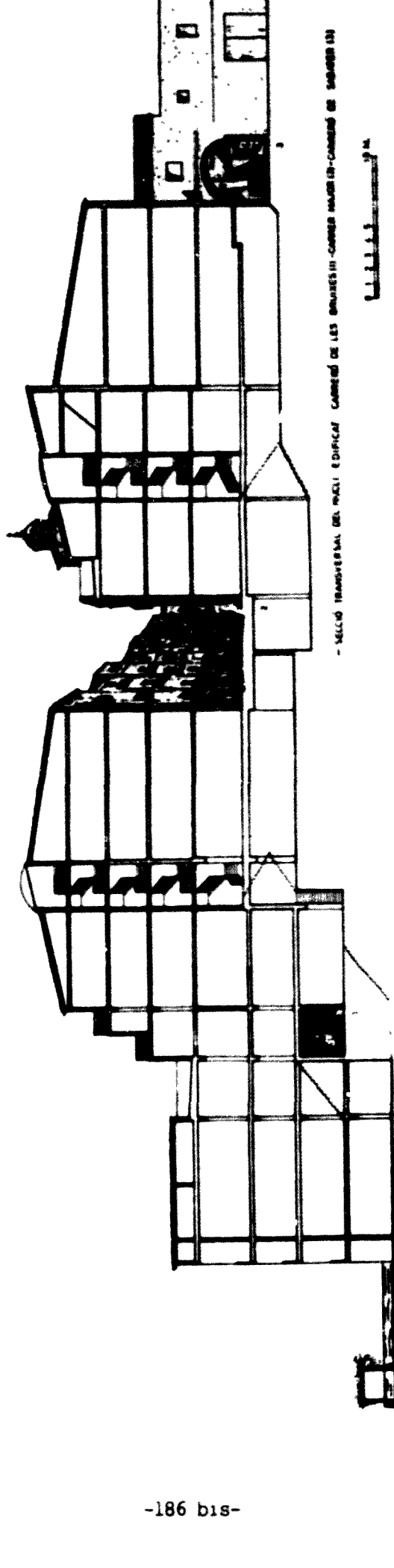
Plànol IV: Creixement del molí La Vila closa (s. XII-XIII)

Plànol III: Les primeres edificacions (s. XII)

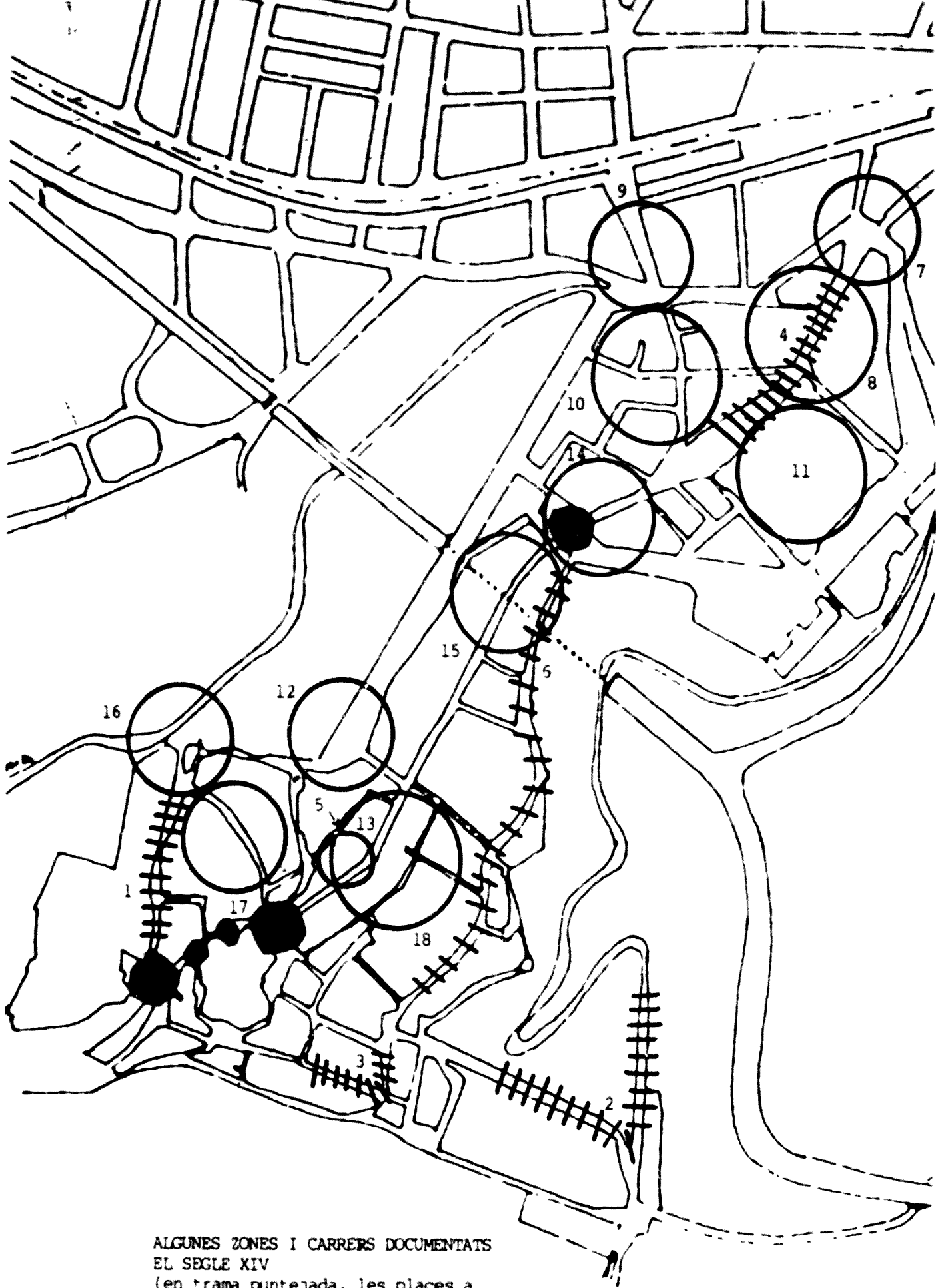
**Plànol V: Progressiu creixement
i ampliació de la muralla (s. XIV)**

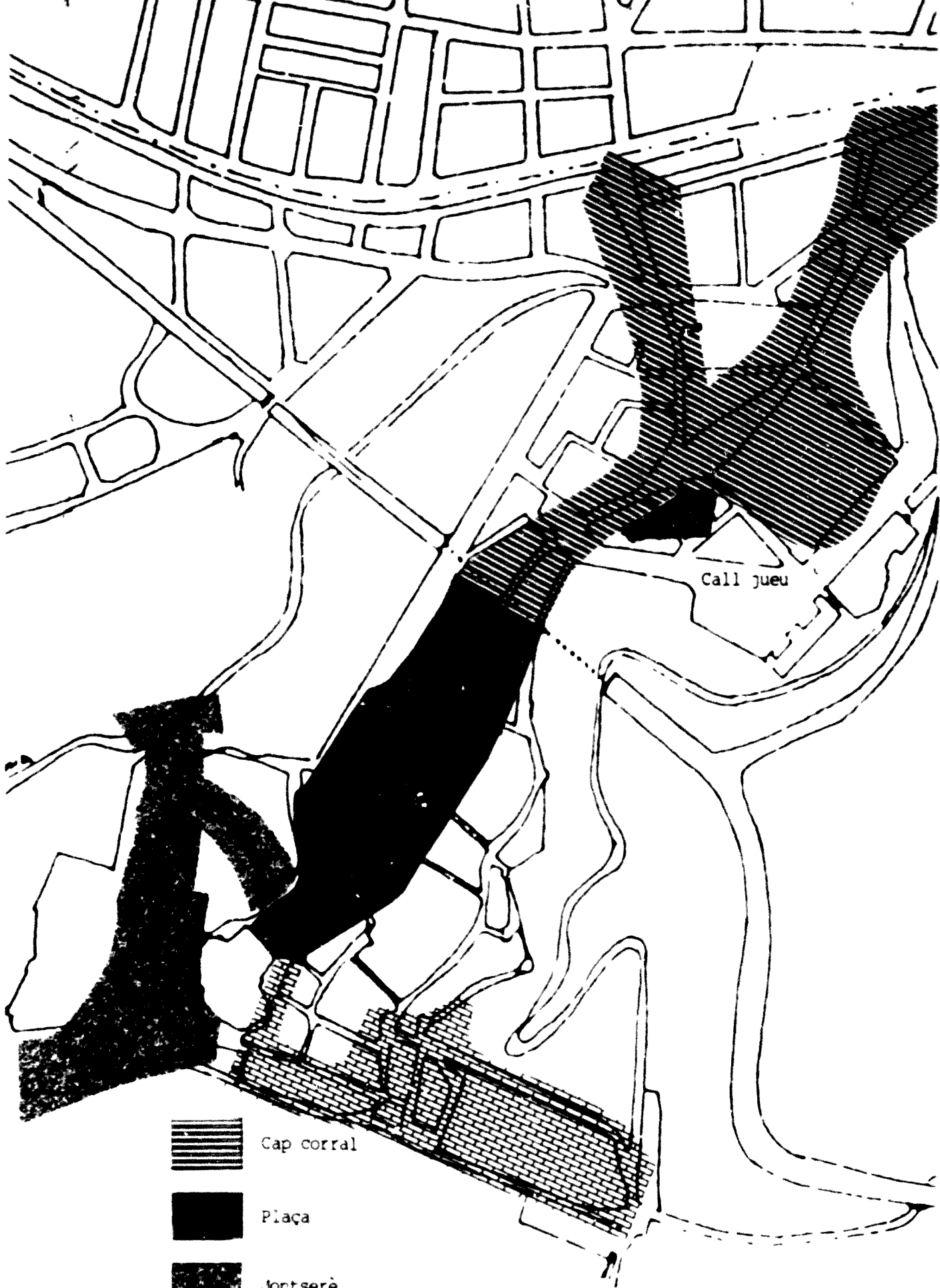
- SECCION TRANSVERSAL DEL PAOLI EDIFICIO CARRERA DE LOS BRUJES (II) - CARRERA MAURITIA - CARRERA DE SAGRADA (13)

- SECCIONES QUE SE TIENEN A LARGO DEL CARRERA DE LOS BRUJES (II) FIGURAS NUMERAS CON O PUNTO DE REFERENCIA

ALGUNES ZONES I CARRERS DOCUMENTATS
EL SEGLE XIV
(en trama puntejada, les places a
què fem referència)

Call jueu

Cap corral

Plaça

Fontserè

Framenors

CONCLUSIONS

A la baixa edat mitjana la regió de Cervera era una zona altament poblada amb un clar predomini dels nuclis de jurisdicció senyorial, on el 48% de la població de la vegueria pertanyia a senyorius laics, i el 18% a eclesiàstics segons el fogatge de 1365-1370.

També en el context de la vegueria, la distribució geogràfica dels nuclis de poblament ens assenyala una xarxa amb un sol centre demogràfic principal. Cervera era, i amb diferència, l'assentament més important en un ampli radi d'acció. La vila estava envoltada de centres de menor pes demogràfic, el més important dels quals tenia uns 200 focs quan a Cervera se'n comptabilitzaven més de 1000. Això no obstant es tractava de petites poblacions sotmeses a jurisdiccions feudals que formaven agrupaments humans concentrats. Pel 1378 una quarta part de la població de la comarca més pròxima a Cervera, es concentrava en aquest centre principal.

En el context del Principat, Cervera se situava al segle XIV entre una de les viles i ciutats més importants pel que fa al pes demogràfic, després de Barcelona, Perpinyà, Llerda, Tortosa, Girona, Tarragona i Puigcerdà.

Pel que fa a la població de Cervera, i havent renunciat a creure en la continuïtat del poblament antic, el caràcter de les fonts no permet de fixar amb prou claretat l'evolució cronològica de la població absoluta de la vila.

Amb la documentació a l'abast, considerem que les xifres del fogatge de les Corts de Cervera i Tortosa probablement no eren tan exagerades com aparentava semblar, almenys pel que fa a la població de Cervera. El 1331 es parlava de 1233 focs, i el 1360 un volum de clavaria xifra la població en 1212 focs.

Els 1057 focs de 1365-1370 (recompte posterior al de les rendes reials de 1331) foren taxats quan la població ja havia minvat bastant pels efectes de la primera onada de Pesta, la de 1348-1349. Potser el fogatge fou confeccionat abans del segon rebrot, el dels Infants de 1362, circumstància que podria explicar, en part, la diferència de xifres entre fogatges. Però l'element més incisiu de una ser la no comptabilització dels pobres que van augmentar en nombre any rera any en els fogatges posteriors al de les corts de Cervera (1378 i aprox 1381). Aquest aspecte tècnic del recompte, i el que continués morint gent amb proporcions totalment anormals, explica la diferència de focs.

Cervera deuria ser una vila força poblada abans d'aquesta davallada que es perllongà tot el segle XIV. El fet de comptar prop de 300 estimes en un sol quarter el 1340 amb un

document fragmentat, és ben significatiu. Els successius brots de pesta van minvar aquest potencial demogràfic, que el 1365-1370, malgrat un número alt de focs, ja deuria estar escapçat. Any rera any la davallada es va anar accentuant.

Si bé es difícil arribar a conclusions clares respecte les xifres de població absoluta (els 1044 focs de 1379 enterboleixen la panoràmica), sí que pot observar-se amb certa claretat una tendència general classificable en tres períodes: abans de 1348; entre 1348 i el recompte de les corts de 1365-1370; i el període que va de finals dels anys setanta endavant. També les xifres de les estimacions dels volums de Manifest demostren una davallada general de la població al llarg del segle XIV. Així s'observa inequívocament als quaters de CC entre 1340-1369, a P entre 1352-1366-1382, i a FM entre 1374-1375

Documentació ben interessant per bé que no era de caràcter demogràfic, ens ha induït a pensar que va augmentar molt considerablement el nombre de pobres. La no comptabilització d'aquest sector social en els fogatges posteriors a 1365-1370 explica, segons la nostra opinió, no la minva demogràfica en sí, sinó la radicalitat del declivi manifestat en els fogatges. Aleshores, a més a més de minvar substancialment la població, també va créixer el nombre de pobres que no eren anotats en aquells fogatges. De ser cert això, les xifres de població de les corts de Cervera i Tortosa deixarien de considerar-se tan exagerades i manifestarien un volum de població taxada força important. La pèrdua demogràfica respecte abans de la pesta seria molt important (1233 focs el 1331 i 1057 el 1365-1370), però no tant absoluta com de vegades s'ha vingut considerant

Però ens interessa de ressaltar també que no només va decreixer la població. La dinàmica i l'estudi d'una comunitat no es mesura sols per quantitats i és que també la qualitat de la vida humana va trontollar. A més a més dels morts, a més a més del control de natalitat que suposava enfrontar-se amb una societat en crisi i difícil, el nivell de vida va baixar i la pobresa i la subsistència va ser el pa de cada dia de bastants

Pel que fa al medi construït: Cervera al segle XIV era una vila murallada que havia crescut a partir del castell. Aquella primera edificació militar de començaments de segle XI va propiciar un creixement al seu redós, a la vora del turó de Montseré, que amb el temps s'extendria pel Coll de les Savines i seguint el camí que pujava des de la vall, travessava el desnivell que uneix Montseré i Coll de les Savines, i retornava de nou a la vall per on transcorria el camí Real. Per tant, la forma que anava prenent la vila responia a dos factors: la topografia del terreny, i les necessitats econòmiques de bastir el Castell i els voltants de productes i mercaderies. Al voltant

dels terrenys més accessibles i seguint les vies de comunicació, aniria creixent una vila que als segles XII i XIII tenia aspecte de vila closa, i que al segle XIV va ser amplament emmurallada. El barri de Cap Corral, que creixia fora muralles, va tenir el seu mur defensiu en una data més tardana.

Les muralles fixaven els límits de la vila, però la jurisdicció d'aquesta s'extenia pels seus termes. A partir de 1331, el municipi apareixia idealment dividit amb finalitats administratives en quatre barris, circumscripcions o quaters (Cap Corral, Plaça, Montseré i Framenors).

Finalment, considerem que la Cervera de la baixa edat mitjana complia un seguit de requisits i criteris que defineixen què és ciutat i atorguen a una comunitat el qualificatiu d'urbana: l'existència d'un habitat concentrat, una població nombrosa, un estatus jurídic i una organització municipal desenvolupada, un cert grau d'autonomia política, una morfologia edificatòria amb edificis rellevants i muralles, i una diversificació de l'activitat econòmica amb representació dels sectors primari, secundari i terciari, emprant terminologia actual. Malgrat no obtenir el títol de ciutat fins el segle XVIII, sembla coherent de considerar que Cervera era part del món urbà a Catalunya a l'edat mitjana.

II. ACTIVITAT ECONOMICA

0. INTRODUCCIO

La satisfacció de les necessitats humanes, empeny els homes a relacionar-se amb l'entorn i la natura per aconseguir allò que precisen. A mesura que evolucionen les societats aquesta relació es fa més complexa, i a més a més d'incidir en el medi, s'estableixen unes relacions entre els mateixos membres de la comunitat. Aquesta participació social en l'explotació econòmica de l'entorn i llur transformació, ha pres diferents formes amb el temps. El nivell d'evolució i l'estructura econòmica d'un grup comporta unes relacions socials determinades. Per tant, l'anàlisi de les relacions de poder entre aquest grup s'ha d'abordar havent conegut qui i com es satisfien les necessitats econòmiques de la comunitat.

Hom parla d'una revolució comercial en l'Europa medieval dels segles X al XIV que va córrer paral·lela a l'augment demogràfic. El tema del creixement de les ciutats és un aspecte compromès que tractarem més endavant. Però el problema es repianteja quan intentem desvetllar els orígens i els protagonistes d'aquesta revolució del comerç. Avui és comú de pensar que la mateixa societat feudal duia els gèrmens que facilitaven l'arrencada comercial. Més endavant ens centrarem en l'origen del capital de les ciutats. Abans, però, analitzarem amb la documentació a l'abast les relacions econòmiques de la comunitat objecte d'aquest estudi.

1. LES PRIMERES MANIFESTACIONS

O bé la documentació conservada que no és molta dels segles XII-XIII és poc rica en mencions de caràcter econòmic, o bé haurem d'acceptar que les poques referències reflectien una societat encara poc dinàmica.

A part de la producció agrícola, que apareix documentada molt aviat, la notícia més antiga de moviment comercial data d'un text de l'any 1136 i es repeteix cinquanta anys després. En els dos documents es menciona com a referència la mesura del mercat de Cervera (1). Probablement es tractava d'un mercat d'intercanvi de productes agraris de les comarques més properes. No obstant, és interessant el fet que les mesures de Cervera fossin una fita i una referència en algunes exaccions econòmiques. Recordem que el nucli construït de Cervera no tenia gaire més de cent anys de vida i que la comarca no estava encara totalment saïva d'espràdiques incursions sarraines. La fita de la conquesta de Lleida i de Tortosa suposa el pas a un període de major seguretat envers l'enemic exterior, i això no passava fins el 1149.

La Segarra va ser durant molt temps zona de marca, comarca de ningú. L'embranchada repobladora va beneficiar aquella terra amb concessions de franqueses i privilegis als seus moradors, que primer deuen actuar espontàniament (2). Resultat d'això és una franja densament sembrada de petits nuclis de pobladors. No és estrany, doncs, aquella menció a les mesures del mercat de Cervera a mitjans XII. Cervera no era un illot en una regió erma, sinó que comptava probablement amb una rodalia amb qui establir relacions aviat. El mapa de les cartes de població i franquícia elaborat per FONT RIUS i els de P. BONNASSIE, fan ben gràfica aquesta circumstància. Només atenent a les viles on s'ha

¹ Per la referència de 1136 José M^o FONT RIUS "Orígenes del régimen municipal de Cataluña" AHDE XVI (Madrid, 1945), 389-529, XVII (1946), 229-585. Però citarem per l'edició apart amb el mateix títol de Orígenes del régimen municipal de Cataluña (Madrid, 1946), 122. Agustí DURAN I SANFERE Llibre de Cervera (Tarrega, 1972), 435. ACA Pergamins de Ramon Berenguer IV, 59. I per la menció de 1186 AHCC Pergamins s.n. LP 1186 maig 4r. Publicat per José M^o FONT RIUS Cartas de poblacion y franquicia de Cataluña I.1. 12. Textos (Madrid-Barcelona, 1969), II Estudio (Madrid-Barcelona 1983) 12-246.

² ACA Pergamins de Berenguer Ramon I, 52. Publicat per FONT Cartas I.1. 31. i 12. 692. Ens hi estendrem en el cap. IV 1.1 d'aquest mateix treball.

conservat aquest document, trobem Tous (970), Calaf (1015), Roqueta (960), Aguiló (1051), Granyena (1054), Talladell (1067), Guissona (1024), Clevaria (1114), Tàrraga (1116), Prats de Rei (1188) a més de les fortificacions de Maldà (1040), Forés (1038 ó 1058), Tàrraga (1056), Vilagrassa 1059) ...etc. (3)

Cervera, a diferència d'altres localitats de la zona, no compta amb una Carta de població i franquícia plena i fundacional. Diferents i successives donacions senyorials i comtals han anat bastint una configuració determinada, semblant en resultats a les Cartes més completes. Es tractava tota hora d'atreure pobladors per facilitar l'existència d'un nucli sòlid i pròsper. Si primer s'advertia una motivació d'estratègia militar, després l'interès dels monarques va respondre a motivacions polítiques i econòmiques. Es tractava de tenir una xarxa de suport reial que facilités els monarques d'aparèixer amb solvència i autoritat davant els principals senyors feudals laics i eclesiàstics. D'una altra banda, les viles reials dins l'engranatge feudal, estaven obligades no sols a rebre homenatge al rei en tant que vassalles, sinó també a pagar-li i tributar-li certes càrregues econòmiques.

La incorporació de nous pobladors s'aconseguia amb la concessió de llibertats i franqueses que atreïen els pagesos adscrits a la terra dels dominis senyorials. La vila reial no era el paradís, però és cert que aviat els ciutadans es consideraven homes lliures en contrast als homes lligats i dependents d'altres homes.

Les franqueses no pretenien atreure ni comerciants ni gent d'oficis, entre altres coses perquè a la Catalunya del s. XII aquests encara eren uns individus escassos en aquella societat feudal. L'arribada de comerciants i menestrals vindria tota sola, quan el nucli de pobladors anés creixent i llurs necessitats fessin obvia l'existència d'uns individus que es preocupessin de fer teixits, calçats, eines de treball, etc.

Ramon de Cervera, que tenia en feu la vila, el 1197 va fer francs tots els prohoms de l'exòrquia, cugúcia, intèstia i de totes les terces, lleudes i honors pel pagament de tres mil sous a canvi (4). És evident el benefici que comportava aquesta immunitat pels habitants de Cervera, pels futurs i per aquells que vinguessin d'un altre lloc. Per tant les llibertats tenien

3 FONT Cartas vid mapa anex i i 2 692 705

4 AHCC Pergamins s/n, LP 1197 agost 4, 4v 5r. Publicat per José Antonio DEL POZO CHACON "Primeros privilegios concedidos a Cervera" Miscel·lània Cerverina I (Cervera, 1983), 17

un àmbit de vigència territorial circumscrit als límits de la vila i els seus termes.

El 13 de febrer de 1209, des de Lleida, Pere I el Catòlic lliurava un privilegi a "vos omnes homines de Cervaria" en el qual ratificava la franquesa, a tots els veïns de la vila i els seus termes, de cugúcia, exòrquia, intèstia i terç en la venda dels honors (5). El contingut del document és gairebé idèntic al lliurat per Ramon de Cervera onze anys enrera. Igualment es parla dels "maiores et minores", homes i dones, laics i clergues, presents i futurs. Però el rei es mostra encara més generós i més preocupat per potenciar la vila. Es beneficien de les llibertats tant els qui viuen i habiten Cervera com els que hi passen de pas; i els qui després d'onze anys adquireixen la plena ciutadania i encara a qualsevol persona, laica o clergue, que vingüés a Cervera o els seus termes, i que tingüés allí o hi hagués tingut béns mobles o immobles, també aquests són inclosos en les franqueses, tot i que habitessin en un altre lloc i hi fessin morada:

"Item concedimus et laudamus ut quecumque clericali laicali ve; persona venerit in Cervariam vel in suos terminos et ibi aut interminis suis aliquod mobile vel immobile misert tenuent aut habuent sit illud imperpetuum in hac eadem franchitate et liberate licet persona illa in quolibet alio loco habitavuent vel fecent moram" (6)

Per tant, tot sembla estar a punt per rebre nous pobladors. No en va, la competència d'altres viles era un element a considerar. Un cas pròxim a Cervera és el de Vilagrassa. Alfons I hi concedia el 1185 una carta de població de les més amples i generoses que s'han conservat. A part d'un seguit de franqueses, el rei els concedeix la possibilitat de celebrar, no només mercat, sinó també fira per tots Sants (7). I estem parlant del 1185. A Cervera no es menciona la fira fins el

5 AHCC LP 1209 febrer 13, 1v 2v. Sobre el sentit d'aquests mals usos pot veure's el treball referent a Vic de Paul FREEDMAN Assaig d'història de la pagesia catalana (s. IX-XV) (Barcelona, 1988).

6 AHCC LP 1209 febrer 13, 1v 2v.

7 Max TURULL RUBINAT "La Carta de població de Vilagrassa (1185) i el seu context històric i jurídic" Vilagrassa VIII Centenari de la Carta de Població 1185-1985 (Lleida, 1986), 13-38. Publicada per FONT Cartas 176-179.

1301, precisament per coordinar-la amb la de Vilagrassa, tot i que es parla indirectament de la fira antiga (8).

La referència documental més clara i evident d'una activitat comercial a Cervera no la trobem fins el 1294. Un privilegi de Jaume II adreçat ja als "probris hominibus" de la vila, els anuncia unes mesures pel mercat (9). El rei fa salv i segurs als qui hi vagin; mana i ordena que no siguin penyorats, marcats, assaltats, detinguts ni impeditos, tant els seus béns propis com els dels altres. Però a més també protegeix els qui sense ser dia de mercat, vagin a Cervera amb gra, vi, oli, fusta, carn o altres vitualles.

Aquesta breu enumeració de productes és molt interessant. No es fa cap menció a mercaderies manufacturades, sinó a productes alimenticis sobretot, o naturals. Cervera ja no era habitada per una comunitat de pagesos més o menys ncs, sinó que ara també hi havia gent dedicada a la transformació dels productes. Individus que no es dedicaven a l'obtenció directa d'aliments, sinó que havien d'adquirir-los al mercat a canvi del diner obtingut de la venda d'una altra mercaderia. La necessitat d'importar gra, vi, oli, carn evidència ja un incipient caràcter urbà de la comunitat. Calia l'existència d'un mercat on un sabater pogués vendre el seu producte i amb aquests recursos satisfer altres necessitats. No caiguem en l'error, però, de considerar un grau d'especialització del treball tan alt. Fins ben entrat el s. XIV, com a mínim, ens adonem que també la gent d'ofici tenia vinyes, safrà, i potser també cereal. No cal dir que l'hort era un element inherent a l'economia domèstica. Sia com sia, la vila ha trencat la closca de la ruralitat i s'ha obert més a l'intercanvi. El creixement demogràfic reflectit en l'estructura urbana ens confirma aquest extrem.

Els reis que se succeiran, no esmerçaran privilegis per confirmar aquella franquesa que Jaume II concedí a Cervera el 1307. El monarca concedia als prohoms i a la universitat de la vila, la franquesa i la immunitat per a tots i cada un dels habitants, en les seves coses i mercaderies ("mercibus"), de tota lleuda, pesatge, mesuratge, passatge, portatge, pes i usatge, costums nous i vells, establerts o per establir, i els feia lliures de qualsevol exacció o dret designat o anomenat amb qualsevol nom (10). La franquesa es podia fer valdre per tot el

8 AHCC LP 1301 setembre 21, 36v 38r

9 AHCC Pergamins s/n, LP 1294 gener 18, 3r 3v

10 AHCC Pergamins s/n, LP 1307 maig 2, 2r 2v

regne, terres i domini del rei, excepte la ciutat de Tortosa que gaudia d'un règim especial (11).

Aquest privilegi -i mai millor dit- de Jaume II, potser és un dels més importants que tenia la vila a jutjar per les contínues confirmacions que va rebre: la reina Blanca el mateix any 1307 (12), Alfons III el 1330 (13), Pere III el 1336 (14), la reina Elionor el 1348 (15), i també Hattie Elionor, reina homònima mare de Ferran d'Antequera l'any 1332 (16).

Si Ramon de Cervera el 1197 i Pere el Catòlic el 1209 ja havien suprimit uns usos feudals, ara es continua en aquest camí. Els prohoms i tota la vila de Cervera estaven exclosos dels pagaments d'aquells drets. Era un privilegi extraordinari que permetia als cerverins mercadejar continuament sense haver de satisfer cap dels gravàmens que taxaven les mercaderies (17) Fet

11 La doble jurisdicció de Tortosa, reial i senyonal, fa que alguns privilegis, com el de 1307, hagin de recollir el fur especial d'aquella ciutat. Sobre aquest tema pot veure's el treball clàssic de Bienvenido OLIVER Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia (Madrid, 1876), I, i també la miscel·lània d'estudis de Juan BENEYTO, J. M. FONT RIUS, Jesús MASSIP, Aquilino IGLESIA, Arcadi GARCIA, Encarna ROCA, J. A. ARIAS, Joaquin CERDA recollits sota el títol general de Costums de Tortosa (Tortosa, 1979)

12 AHCC LP 1307 maig 11, 3v-4r

13 AHCC Pergamins s/n, LP 1330 febrer 25, 13v-15r

14 AHCC Pergamins s/n, LP 1336 octubre 9 16v-17v

15 AHCC Pergamins s/n, LP 1348 gener 7 81v-83v

16 AHCC Pergamins s/n, LP 1332 juny 13, 15r 16v

17 El mesuratge era el dret sobre el mesurament del gra, que es pagava normalment amb una part de la mercaderia en benefici del municipi, la lleuda era la taxació que gravava totes les mercaderies que entraven dins una vila el pes i el pesatge atanyia al pes de les mercaderies que se sotmetien a aquesta regulació, i podien canviar d'un lloc a un altre farina, llana, draps, oli, i el dret de pasatge requeria en el tràfec de bestiar pels límits d'una vila El portatge o dret de barrà o de pontatge es pagava al passar per determinats llocs en travessar els límits d'una jurisdicció, o en passar un pont, tot i no ser reconegut per les Constitucions de Catalunya, el rei permetia de recaptar-lo transitòriament a algunes corporacions Sovint es podia confondre amb el dret de pasatge

i fet, es tracta d'un estimul molt important pel creixement de Cervera i un incentiu de primer ordre en la dinamització econòmica i comercial de la vila reial.